

Yannis Kordatos

Bizans'ın Son Günleri

alkım

Bizans'ın Son Günleri / Yannis Kordatos
Bu kitabın ilk baskısı 1931 yılında Atina'da yapıldı.
Elinizdeki dördüncü baskının çevirisidir.
Orijinal adı: ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Yunanca aslından çeviren: Muzaffer Baca

ALKIM / 157 • Tarih - 13

Kapak ve İç Tasarım: Bilgi Erdoğan
© Boukoumanis, Atina
© Alkım Yayınevi, 1999
ISBN: 975-337-150-0

1. Basım: 1999

2. Basım: 2006

Baskı: Kelebek Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
LitrosYolu No: 4/1-A Topkapı - İstanbul
Tel (212) 612 48 35

Alkım Yayınevi
Mühürdar Cad. No: 60 Kadıköy - İstanbul • Tel (0216) 449 10 60 (Pbx)
Faks (0216) 449 10 64 • e-mail: alkim@alkim.com.tr • http//:www.alkim.com.tr

Yannis Kordatos

BİZANS'IN SON GÜNLERİ

Çeviren: Muzaffer Baca

alkım

Kitabın Konusu

Bu kitapta Bizans'ın çöküş dönemi ve çöküşe yol açan nedenler incelenmektedir. Tarihçi yazar Yannis Kordatos özellikle hamasi değerlendirme ve yaklaşımlardan kaçınmayı başarmıştır.

Yazar, Bizans'ta din ve sınıf çatışmalarıyla, idari ve siyasi yapının çürümesi sonucu, fethin halk tarafından adeta bir kurtuluş gibi görülmesine yol açtığını belirtmektedir.

İçindekiler

Önsöz / 9

Dini Kavgalar ve Nedenleri / **13**

Toplumsal Sınıflar / **27**

Din Maskesi Altında Sınıf Çatışmaları / **33**

İstanbul'un Türkler Tarafından Kuşatılması / **47**

İstanbul Nasıl Fethedildi? / **57**

Önsöz

Bizans tarihiyle ilgili olarak yapılan sistemli bilimsel çalışmalar Yunanistan'da pek bilinmemektedir. Zambelios, Miliarakis, Paparigopulos ve Kalligas'ın geçmişte yaptıkları araştırmaları bir kenara bırakırsak modern tarihçilerimizin Bizans konusunda hiçbir ciddi çalışması olmamıştır.

Oysa, Fransa'da Diehl, Schleberzeu ve Bordeaux Üniversitesi, Almanya'da Krupacher, Heisenberg, Rusya'da Uspensky, Sokolof, Prokovski gibi birçok yabancı bilim adamı Bizans konusunda değerli eserler vermişlerdir. Yunanistan'daki duruma gelince; bizde Moustoksidis'ten S. Lambros'a kadar, özellikle de N. Beis Bizans konusunda bütün materyali toplamalarına rağmen bunu tasnif edip değerlendirmemişlerdir. Sadece yabancı bilim adamlarının kullanımına sunmuşlardır.

Bu araştırmamla Bizans tarihinin bizim açımızdan taşıdığı gerçek önemi vurgulamak ve bu konuda öncülük yapmak arzusundayım.

Ayrıca tarihî gerçekleri yerine oturtmak istiyorum. Tarihçilerimiz Bizans İmparatorluğu'nun çöküş ve dağılış sebeplerini çarpıttıkları gibi, dinî çekişmelere dayandırdıkları birçok asılsız bilgiyi de okuyuculara yansıtıyorlar. Bunun da ötesinde bütün tarihçilerimiz

İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle ilgili, tamamen yalanlar üzerine inşa ettikleri bilgileri okuyucuya aktararak gerçekleri gizliyorlar.

Ancak benim bu kitabımda sunacağım belgeler bütün bu iddiaları susturacak içeriktedir. İstanbul'un fethini hamasi propaganda malzemesi olmaktan çıkarıp tarihteki yerine yerleştirmenin ve gerçekleri olduğu gibi yansıtmanın zamanı geldiğine inanıyorum.

Ekim 1931
Yannis Kordatos

1. BÖLÜM

DİNİ KAVGALAR VE NEDENLERİ

1

Dinî Kavgalar ve Nedenleri

1453 yılı, Avrupa ve Doğu tarihinde büyük bir dönüm noktasıdır. Bizans İmparatorluğu'nu "fethedilemez" denen ünlü başkenti Konstantinopolis, 29 Mayıs 1453 tarihinde Türklerin eline geçti. Yaklaşık bin yıllık bir geçmişi olan dev bir imparatorluk, bir daha tarih sahnesine çıkamayacak biçimde ebediyen yok oldu. Asya'nın derinliklerinden gelen Türkler, Konstantinopolis'in düşmesiyle birlikte, beş yüz yıl süreyle, Akdeniz ve Balkanlar'a egemen oldular.

Bizans'ın çöküşünü araştıran tarihçiler, dinî kavgaların özellikle son dönemlerde imparatorluğun devlet mekanizmasını tamamen yok ettiğini belirtiyorlar. Bu sadece bir açıdan doğrudur. Mezhep kavgaları, çöküşün sebebi değil sonucudur. Birlikçilerle Ayrılıkçıların mücadelesinin ardında, bu araştırmada da göreceğimiz gibi, büyük maddi çıkarlar yatmaktadır. 1453, 10. yüzyıldan itibaren başlayan bir iç savaşın trajik finalinden başka bir şey değildir.

Bizans İmparatorluğu, ya da daha doğru deyişle Bizans feodalizmi gerileme ve yok oluş felaketini kendi elleriyle hazırlamıştı. 29 Mayıs 1453'te Konstanti-

nopolis Türklerin eline geçerken aslında sadece Bizans feodal beyleri patron değiştirmiyorlardı. Aynı zamanda Türklerle Frenkler arasındaki Doğu-Batı mücadelesine de son nokta konuyordu. Bu mücadele bir bakıma Avrupa'dan Asya'ya giden tacirlerin kervanlarının geçiş yolunun bulunduğu Balkanlar'a hâkimiyet mücadelesiydi.

Şaire göre Konstantinopolis, Bizans ve Ege'nin kilitlerini açan kılıç veya süngü olmuştu. Şehre hâkim olan, Bizans ve Ege'ye de hâkim oluyordu.

Konstantinopolis, bir ticaret merkezi oluşunun yanı sıra, stratejik öneme de sahipti. Türkler, yeni devletlerini sağlam temele oturtmak için, Konstantinopolis'i fethederek başkent yapmaları gerektiğini uzun süre önce kavramışlardı. Bizans feodal beyleri, Türklerle daha 11. yüzyılda (1068-71) savaşmaya başlamalarına karşın tehlikeyi kavrayamamış, devletlerini zayıflatıp çökertmek için adeta her şeyi yapmışlardı.

Bizans'ın Çöküş Tarihi, daha çok, imparatorluğun feodal sisteminin tarihidir. Bizans'ın içindeki düşmanları, dış düşmanlarından çok daha tehlikeliydi. Bu iç düşmanlar da yönetici sınıftı. Tekfurlar, siyasal, askerî yöneticiler ve kilise, Bizans'ın çöküşünün baş sorumlularıydı.

Bizans İmparatorluğu'nda Ticaret ve Sanayi

Bizans İmparatorluğu, 10. yüzyıla kadar sürekli olarak büyümektedir. 10. yüzyılda Bizans, dünyanın en zengin devletidir. Bu, yönetici sınıfın çok iyi olma-

sından kaynaklanmıyordu. Sebebi bambaşkaydı. İmparatorluğun konumu, onu, büyük bir ekonomik ve siyasî güce sahipmiş gibi gösteriyordu. Tarım nüfusu henüz yok olmamıştı. Ticaret ve sanayi ise, feodal sistem içinde sürekli gelişiyordu. Konstantinopolis'in nüfusu artarak 500 bine ulaşmıştı. Bizans dünyanın ticaret ve sanayi merkeziydi. İstanbul'un yanısıra, Selanik, Trabzon, İzmit gibi şehirler de, büyük ticaret merkezleri olarak anılıyordu.

Bizans tacirlerinin kervanları, Hindistan'a kadar ulaşıyor, dönüşte Avrupa'yı aşarak, İspanya ve İngiltere'ye kadar mal götürüyorlardı. Bizanslılar, karada ve denizdeki bütün ticaret yollarına hâkimdiler. Ancak bu yüzyıldan itibaren, önce Araplar, ardından da Türkler Bizans kervanlarını vurmaya ve ticaret yollarına hâkim olmaya başladılar. Ardından Latinlerin 1204'de İstanbul'u işgal etmesiyle felaket daha da büyüdü. Venedikliler, Pisalılar ve Cenevizler, Ege'deki bütün ticaret merkezlerinde denetimi ele geçirdiler.

Nikforos Gregoras 14. yüzyılda durumu şu sözlerle ifade ederken haklıdır: "Latinler ve Frenkler, Bizans'ın bütün gelirlerine el koydular. Limanlarında vergileri topladılar. Aynı zamanda hazineyi talan ettiler."

Böylece donanmaya gemi yapan tersaneler; papazlara, despotlara, subaylara ve tekfurlara elbise üreten dokuma tezgâhları, yavaş yavaş kapanmaya başladı. İhracat azaldı, işsizlik arttı.

Ticaretin Latinlerin eline geçmesi, bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar, tarımın gelişememesi ve halkın sefil duruma düşürülmesiyle, ekonomi durma noktasına geldi ve tüketim gücü gittikçe zayıfladı.

Ayrıca (1202-1224) tarihleri arasında Latinlerin İstanbul'a hâkim oluşu ve Türklerin Anadolu ve Avrupa yakasına yerleşmeleriyle Bizans, Rumeli'nin anahtarı olma konumunu da yitirmişti.

1250-1450 döneminin ekonomik şartları, artık, 10. yüzyılın şartlarından çok farklıydı.

Büyük ve Küçük Toprak Mülkiyeti - Feodal Yapı

Tarım, imparatorluk ekonomisinin temelini oluşturduğu gibi, ekonominin diğer alanlarını da büyük ölçüde etkiliyordu. Ticaretin durmasıyla sanayinin pazar bulamaz konuma gelmesi, doğal olarak, tarımsal üretime hâkim kırsal bölgeleri çok ağır biçimde etkiledi. Toprak mülkiyeti giderek artan bir oranda, küçük çiftçilerden tekfurlara geçti.

Bizans İmparatorluğu'nun ilk çağlarında tarımda köleler kullanılırdı. Daha sonra, tamamen ekonomik sebeplerle (dinî değil), birçok köle, sahiplerinden özgürlüklerini almaya başladı.[1] Kölelik düzeni tam yok olmasa da, ilk dönemlerdeki etkisini yitirdi. Bunun yerini zamanla "yarıcılık" sistemi aldı. Yarıcılar, sa-

[1] Bizans'ın son dönemlerine kadar manastırlarda "Kutsal Köleler" adı verilen köleler çalıştırılmaktaydı.

hipleri tarafından esir pazarlarında hayvanlar gibi alınıp satılan kölelerden farklı olarak, toprakla beraber alınıp satılıyorlardı. Toprak mülkiyet değiştirdiğinde, yarıcı ve bütün ailesinin de sahibi değişiyordu. Yarıcılar, toprağı işleme karşılığında efendilerince besleniyordu. Toprağı terk edemezler, başka sektörde çalışamazlardı. Bu durum aileleri ve çocukları için de söz konusuydu. Yarıcılık sisteminin, eyaletten eyalete değişik uygulamalarına da rastlanıyordu. Bütün çiftçiler köle ya da yarıcı değildi. Özgür ve yarı özgür köylüler de vardı. Hatta 11. yüzyıla kadar bu küçük toprak sahibi köylüler, büyük toprak sahibi yöneticilerle, sınır tarlalarını işletebiliyorlardı. Yine yönetici sınıfa bağımlı başka çiftçiler de vardı. Bunlar kiracı, perakendeci, hasatçı gibi değişik gruplardı.

Küçük toprak sahipleri şu veya bu sistemle toprağa bağlı köle veya öteki köylüler, tarımsal üretimde söz sahibi değillerdi. Üretimin türü ve miktarı, toprakların hâkimi beyler ve rahiplerce belirleniyordu. Tarım ekonomisini yönlendirenler onlardı.

Böylece küçük toprak sahiplerinin siyasi gücü, 10. yüzyılın sonlarına doğru tamamen zayıfladı ve bu güç büyük toprak sahiplerinin eline geçti. M.S. 934-996 yılları arasında Konstantinos Porfirogennetos, Romanos Lekapinos, Nikeforos Fokas ve Vasilios Porfirogennetos gibi imparatorlar, değişik kararnameler yayınlayarak, feodal beylerin köylülerin arazilerini almalarını yasakladılar. Aynı zamanda kilisenin de, bağış yoluyla bile olsa, büyük arazilere sahip

olmasına engel koydular. Ancak, bu kararnamelere rağmen toprağın yönetici sınıfın eline geçmesi önlenemedi.

M.S. 1057'de, Anadolu'dan büyük çiftliklerin sahibi İsaakios Komnenos tahta çıkınca, feodal beyler, dizginleri tamamen ellerine aldılar. Çeşitli ayaklanma ve isyanları el altından organize ederek tahtı ele geçirmeyi başardılar. Artık küçük toprak sahipleri ortadan kalkmış ve üretime tamamen feodal beylerle, manastırlar hâkim olmuştu.

Mısır'dan Suriye'ye, Filistin'den Mora Yarımadası'na kadar bütün Bizans'ta, sınırsız büyüklüklerde topraklara sahip binlerce manastır boy gösterdi. 12. yüzyıldan itibaren rahipler ve kentlerde yaşayan toprak sahibi beyler büyük güce ulaştılar. Despotlar, patrikler ve imparatorlar, artık onların bu büyük gücünü hesaba katmak zorundaydılar. Bizans'ın son yıllarında rahiplik kurumu, tarihî sebeplerle, imparatorluğunun kefenini hazırlamaktadır.

Tarım üretiminin zenginlerin eline geçmesinin kentlerin ekonomik ve sosyal yaşamına yansımaları ilginç oldu. Topraklarını ve bağlarını kaybeden çiftçiler, iş bulmak amacıyla kentlere göç etmek zorunda kaldılar. Böylece kentlere binlerce işsiz nüfus akmaya başladı. Bir çeşit lümpen proletarya konumundaki bu köylüler, imparatorluk ekonomisine de asalak oldular.

Şimdi toprakların zengin feodal beylerle, kilisenin eline nasıl geçtiğini inceleyelim.[2]

Baskı ve yasadışı yollar toprakları ele geçirmenin başlıca yöntemleriydi. Tefecilik ve salgın hastalıklar da, feodal sınıfa özgür köylüleri köleleştirme fırsatı veriyordu. Rahipler ise köylülerin tarlalarını kiliseye bağışlaması, ya da terk etmesi için bir dizi hile ve sahtekârlığa başvuruyorlardı. Aşırı dindar köylüleri, cennet vaatleri, azizlerin ruhuna bağış, rüya yorumları gibi yollarla kandırıyor ve topraklarını kiliseye bağışlamalarını sağlıyorlardı. Bazen bir rahip rüyasında bir aziz gördüğünü söylerdi; aziz ona manastır yakınındaki toprakların mutlaka kiliseye bağışlanması gerektiğini bildirmişti. Cahil ve dindar köylüleri bu denli büyük sahtekârlıklarla kandırıp, arazilerini ele geçiriyorlardı.

Buna bir de ardı arkası kesilmeyen vergileri de eklememiz gerekiyor.[3] Hazine giderek artan ihtiyaçları karşılamak için öncelikle tarım sektörüne yükleniyordu. Tarım ekonomisi krize girerken imparatorluk bitmez tükenmez savunma ve saldırı savaşlarına sahne oluyor, toraklarının bazı bölümleri işgal ediliyor, Avrupa ve Asya'da birçok eyalet kaybediliyordu. Bu da genel çözülmenin habercisiydi.

Tarihçi Zachariae von Lingenthall, Bizans'ta tarım

---

[2] Bizans'ın yönetimi, vergi kaybını önleme bahanesiyle, sahibinin terk ettiği araziyi komşusuna veriyordu. Köylüler, arazilerini genellikle vergi ödeyemedikleri için terk ederlerdi. *Epivoli* adı verilen bu yöntemle, zamanla köylülere ait arazilerin çoğu zengin feodal beyler ve manastırlara geçti.

[3] Tarım sektöründeki vergiler; Gelir, Gümrük, Ürün, Geçim ve Evrak vergileriydi.

topraklarının büyük bölümünün devlet ve imparatorun mülkü olduğunu belirtmektedir. Geriye kalan arazinin büyük bölümünü de kilise ve manastırlar işletir. Bütün ülkede manastır, kilise, rahip evleri ve küçük ibadet yerleri mantar gibi yayılmaktadır. Bütün bu dinî kuruluşların, az çok, ama mutlaka arazileri vardı. Bu arazileri rahipler ya da her zaman manastırda kalmak ve vergi ödemek zorunda olan yarıcılar işlemektedirler. Rahiplerin kullandığı gayrimenkuller için genel verginin dışında vergi alınmamaktadır. Şahsi mülkiyete ait araziler ise feodal beyler, askerler ve köy ortak mülkiyeti olarak paylaşılmaktadır (Zachariae von Lingenthall, *Bizans Hukuku*, 1865).

Tarihçi Lingenthall görüşlerini şöyle sürdürmektedir:

Bizans'ın son dönemlerinde bağımsız çiftçilerin sayısı çok azalmıştır. Bu olay bir bakıma Bizans'ın çöküşünü hazırlamıştır. Büyük sıkıntılara düşen köylü nüfusu son dönemlerde, efendilerini değiştirmekten başka bir şey beklememektedir. Sefalete düşürülen ve varları yokları ellerinden alınan köylüler, yeni efendiden korkacakları yerde ona adeta ümit bağlar hale gelmişlerdir.

Rusların ünlü Bizans tarihçisi Unspensky, Zachariae Von Lingenthall'in bu görüşlerini paylaşmıyor. Unspensky, fakir köylülerin sonunda feodal beylere karşı kazançlı çıktıklarını ve Bizans'ta kölelik düzeninin sonuna kadar devam etmediğini, son dönemlerde serbest çiftçilerin sayısının artış gösterdiğini iddia etmektedir. Ancak Unspensky'nin verdiği örnekler onun bu görüşlerini doğrulatmaktan uzaktır. Her şey-

den önce 8. yüzyılda İsaurus hanedanının yürürlüğe koyduğu Tarım Yasası, çiftçi sınıfının düzenlenmesini hedeflememişti. Tarım Yasası, hırsızlık ve soygunlara karşı tarım üretimi ve ticaretini korumaya yönelik bir dizi güvenlik önlemi öngörmektedir. Ancak yasa, eyaletlerde oluşan yeni feodal düzeni de bir bakıma kesinleştirip tanımaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Tarım Yasası adalet dağıtmayıp, aksine feodal beylerce oluşturulan fiilî durumu yasallaştırmaktaydı.[4] Yasa, tarlayı işletenle, mülk sahibi arasındaki ilişkileri de düzenlemeyi hedeflemişti. Buna göre, birçok eyalette yarıcılar üretimin yarısını alma hakkına sahip oldular. Ancak, yasa yarıcılara, kölelik düzeninde bir iyileştirme getirmiyor; tamamen büyük toprak sahiplerini ve onların üretim düzenini sürdürmeyi amaçlıyordu.

Giustiniani yasasının maddeleri aynen yer alırken, kölelik sisteminin kalkmasına ilişkin hiçbir düzenleme yoktu. Adeta eski yasanın daha da katı hale gelmiş biçimiydi. Zachariae von Lingenthall'in, araştırmasında bu noktaya dikkat çekmemiş olması bana garip geliyor. Ayrıca Unspensky, tarım topluluklarının Bizans'ın son yıllarına kadar çiftçilik düzenine geçmediklerini beyan ederken hata yapmaktadır. İmparator Andronikos'un, Yanya Özel İdaresi'nin özerkliğini tanıması örneğini tezlerini kanıtlamak için kullanması da hatalıdır. Unspensky bunun Bi-

[4] İsaurus hanedanını takip eden imparatorlar, bu sebeple bu yasayı iptal etmediler.

zans'ta feodal düzen olmadığını gösterdiğini iddia etmektedir.

Tarihçi Pahimeres, Bizans'ta, serbest çiftçilerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğunu yazar. Bütün köylülerin köle olmadığı doğrudur. Birçok eyalette çok sayıda köy, feodal sistemden kurtulmayı başarmıştı. Ancak Bizans'ın son dönemlerinde toprak artık serbest çiftçilerce işlenilmiyordu. Küçük toprak mülkiyeti feodalite çölünde adeta bir vaha gibiydi.

Ayrıca Bizans'ta toprak mülkiyeti sorununu sadece yasalar açısından değerlendirerek bir sonuca varmak insafsızlık olur.
Tabii ki, bütün çiftçiler yarıcı, ya da köle olmadılar. Kaynaklarımız bunu göstermiyor. Unspensky burada haklı.

Ancak Bizans'ın son dönemlerinde mülkiyetin el değiştirmesini daha dikkatli incelemeliyiz. Çiftçiler ekonomik açıdan serbest miydiler? Yasalar açısından belki çok sayıda çiftçi, serbest çiftçi statüsündeydi. Ekonomik açıdan ise serbest çiftçilerin sayısını ancak binlerle ifade edebiliriz. Günümüzde de işçiler çalışıp çalışmama konusunda serbesttir. İşverenlerle sözleşme imzalarken özgür vatandaş konumundadırlar. Fakat neticede sermaye sahibinin maaşlı çalışanlarıdır ve onun emirlerini yerine getirmek zorundadırlar. İmparator Andronikos'un Yanya Özel İdaresi'ne özerklik veren kararnamesinde, çevredeki bütün köylerin, Yanya yönetimine bağlı olacağı açıkça belirtilmektedir. Epir'li çiftçiler şu veya bu çiftlikte köle ya

da yarıcı değildiler, ama Yanya Özel İdaresi'nin emirlerine uymak ve ona çalışmak zorundaydılar.

Serbest çiftçilerin sadece adı vardı. Ekonomik ve sosyal konumları, sefalet sınırının da altındaydı. Kantakuzenoslar ve öteki feodal yöneticiler onları başlarını kaldıramayacak derecede sömürüyorlardı. Miklicich ve Müller'in *Acta et Diplomata* adlı derlemesindeki imparatorluk kararnamelerinde, feodal beyler ve manastırların sömürü düzeni açıkça ifade edilmemektedir. Ancak bu dokümanlar dönemin feodal beylerinin zenginliklerini ve sahip oldukları sınırsız mülkleri gözler önüne serme açısından çok önemlidir.

2. BÖLÜM

TOPLUMSAL SINIFLAR

2

Toplumsal Sınıflar

Güçlü Beyler, Üst ve Alt Kilise Sınıfı, Orta Sınıf, İşçiler, Çiftçiler, İşsizler

Tarihçiler Bizans toplumundan söz ederken özellikle üç sınıfa gönderme yaparlar. Bunlar; güçlü sınıf, orta sınıf ve yoksullardır.

Güçlü sınıf, hem zengin hem de yönetim kademesinde toplumun öteki kesimlerinden öne çıkan, hâkim olan kesimdir. Resmî yazışmalarda, asiller, saray görevlileri, despotlar ve başrahipler güçlü sınıfta gösterilmektedir. Halk dilinde ise bu kesime "beyler" denmektedir.

Orta sınıf ise, Eusthatios'un ifadesiyle, şehirliler yani burjuvalardı. Yoksul sınıfla güçlü sınıf arasında yer alan bu sınıf, genellikle, sanayinin geliştiği büyük şehirlerde görülürdü. Resmî dilde *sistima-sistem* denen loncalar şeklinde örgütlenmişlerdi. İşçiler ise nüfusun büyük çoğunluğunu oluştururdu. İşçi sınıfı, genellikle fabrikalar ve tarlalarda çalışırdı ve bugünkü proletarya sınıfının ilk örneğiydi.

Kilisenin üst kademesi, diğer soylularla aynı seviyede itibara sahip olmasına rağmen, Bizans İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik sisteminde, öteki yönetici sınıflara oranla daha etkin ve düzenleyici rol oynuyordu. Kilise, büyük menkul ve gayrimenkul servetinin yanı sıra, topluma önemli ideolojik etki de ya-

pabilen bir kurumdu. Feodal dönem aydın hareketinin temsilcisi gibi davranan kilise,[1] büyük bir siyasi güce ve ideolojik etkinliğe sahipti. M.S. 14. - 15. yüzyıllardan itibaren, kilisenin dışında bir aydın hareketi görülmeye başlasa da, bu hareketin halk kitleleri üzerindeki etkisi çok zayıf oldu.

Güçlüler sınıfı içinde de değişik mertebeler ve gruplar vardı. Saray soyluları ve üst düzey görevlileri (yargıçlar, dükler ve patrikler gibi), üst aristokratik sınıfı oluşturuyordu. Bu sebeple sosyal konum ve saray hiyerarşisinde büyük güç ve özel imtiyazlara sahiptiler; geniş ekonomik menfaatleri vardı. Yoksul sınıfın büyük bir bölümü (kentlerde yaşayan işsizler) radikal role sahipti. Üretimdeki konumları neredeyse sıfırlanmıştı. Bu sebeple devletin yardımıyla asalak gibi yaşıyor ve sık sık değişik siyasi hareketlere katılarak kendilerini küçük menfaatler karşılığı satıyorlardı.

Rahipler ise imparatorluktaki siyasi gelişmelere damgasını vuran en önemli sınıflardan biriydi. Patriklerin seçilmesi veya düşürülmesiyle bölge despotlarının kaderi adeta onların elindeydi. Deyim yerindeyse

---

[1] Sadece Bizans'ta değil, Katolik hâkimiyetindeki Avrupa'da da (Almanya, Fransa gibi), feodal çağda, sınıf çatışmaları ve ideolojik kavgalar, dinî ve dogmatik çekişmeler olarak görülüyordu. Ortaçağ, antikçağın uygarlığından hiçbir şey devralmadığı için, adeta dünyayı geriye götüren bir dönem oldu. Antikçağın ortaçağla hiçbir ilgisi yoktur. Sadece, antikçağın son yıllarında ortaya çıkan Hıristiyanlık bu dönemi ortaçağa bağlayan bir köprü oldu. Hıristiyanlık, antikçağ dönemine ait her şeyi yok etmeyi ilke edindi ve resmî ideolojilerle politikayı belirleyen, din oldu. Felsefe bile dine hizmet eden bir bilim olarak algılandı. Bu çağda her türlü bilimsel ve sosyal faaliyetin mutlaka bir dinî maskesi olmalıydı.

kilise aristokrasisinin ordusuydular. İyi beslenen, açgözlü, soyguncu bir ordudan söz etmek istiyorum.

İşte bu sınıflar arasında henüz tam sefalete düşmemiş olan halk, başkaldırmaya, isyan etmeye ve durumunu değiştirmek için protestolara başladı. Ama tarihin akışını tersine çevirmek olanaksızdı.

Daha önceki bölümde sözü edilen ekonomik kriz, sosyoekonomik yaşamın bütün faaliyetlerinde genel bir durgunluğa yol açtı.

Latinlerin istilası, Haçlı seferleri, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi, Büyük Sırbistan Devleti'nin kuruluşu her türlü ticari ve sınai faaliyetin durmasına neden oldu. Kara ve deniz yollarındaki egemenlik sona erdi.

Yüzyıllar boyunca en vahşi yöntemlere başvurarak egemenlik altında tutmayı başardığı esir Slav milletleri, Bizans'tan koparak, birbiri ardına bağımsız devletler kurmaya başladılar. Bizans devlet mekanizması artık bunlara egemen olamıyordu.

Bizans'ın siyasi dağınıklığına karşı Sırplar, Bulgarlar ve Ulahlar tam bir siyasi birlik gösteriyordu.[2]

Sanayi üretimi, 1300-1450 yılları arasında büyük düşüş gösterince, İstanbul, dünyanın ekonomik merkezi olmaktan çıktı ve bu avantaj İtalyanların eline geçti.

---

[2] Ünlü Rus Bizans tarihçisi Unspensky, bu konuda da yanılmaktadır. Unspensky, Bizans'ta, öteki Avrupa devletlerinde görülen dağılmanın olmadığını ve monarşinin imparatorluğun son günlerine kadar ayakta kaldığını öne sürüyor, imparatorluk içindeki topraklarda kurulan değişik despotluk, dukalık ve prenslikleri unutuyor.

Tarım ekonomisi de gelişmesi gerekirken sürekli geriledi.

Rumlar bu sebeple toparlanıp bir milli devlet kurma imkânına kavuşamadı.[3] Bu parçalanma, sonuçta taşranın merkezin kontrolünden kopmasına, merkezî yönetimin taşrada hâkimiyetini kaybetmesine yol açtı. Epir Despotluğu (1202-1216), Mistra Despotluğu (1348-1460), Akhaia Prensliği (1263), İznik Tekfurluğu (1204-1261) işte bu nedenlerden dolayı kurulup örgütlendiler.

Bu şartlar altında imparatorluğun Frenkler, Türkler, Sırplar ve öteki milletlerin saldırılarıyla, Arnavutların ayaklanmalarına dayanması adeta imkânsız hale geldi. Son yaklaşıyordu. Yönetici sınıf ve halk bunu anlamaya başladı. Ancak sadece sonuçları görüyorlardı. Siyasi ve ekonomik çöküntünün sebeplerini araştırıp çözümler üreten yoktu.

Ekonomik kriz, sosyal yaşamın bütün faaliyetlerinde etkili oldu. Kadercilik, yobazlık, kehanetler ve falcılık toplumun bütün kesimlerine yayıldı. Kitleler afyonlanmış gibiydi. Zenginler ve aristokratlar sefahate düşmüşlerdi. Kilisenin üst sınıfı ise eşi görülmemiş biçimde günahkâr bir yaşama kendini kaptırmıştı.

---

[3] Burada "Rumlar" deyişimi izah etmem gerekiyor. Bizans İmparatorluğu Rumlarının eski Yunan ırkıyla ve Romalılarla hiçbir bağlantısı yoktur. Yunanlılar, Slavlar, Asyalılar, Latinler ve Frenklerin karışımından oluşan bu millete "Rum" diyoruz.

3

DİN MASKESİ ALTINDA SINIF ÇATIŞMALARI

3

Din Maskesi Altında Sınıf Çatışmaları

Yeni İdeoloji, Floransa Konsili, Din Kavgaları ve Ayrılıkçılar

Toplumun büyük kesimi için çöküş ve sefalet getiren bu dönemde ideoloji de değişmektedir. Özellikle 10. yüzyılda, antikçağ Yunan felsefesini temel alan aydın hareketi, geniş halk kitlelerine hiçbir etki yapmadı. Bu hareket, aristokrat sınıfın manevi tatminini sağlayacak bir eylem olmaktan ileri gidemedi. Bunun başlıca nedeni, Helen uygarlığını yeniden diriltmeye çalışan aydınların, eserlerini halkın anlamadığı antikçağ Yunancasıyla yazmalarıdır. Geniş kitleler, kilise ayinleri ve rahiplerin dinî sohbetleriyle manevi açlıklarını gideriyorlardı. Orta sınıftan bazı tepkiler geldiyse de bu tepkiler geniş halk yığınlarında taraftar bulamadı. Prodromos ya da Yoksulların Babası Ptohoprodomos üzerine söylenen halk şarkıları, o dönem Bizans toplumunun siyasi hiciv şaheserleridir. Bu edebî tepkilerin dışında, tarım kesimini soyan açgözlü fırsatçılara karşı hiçbir ciddi halk hareketi olmamıştır. Direnme gücünü tamamen kaybeden sefil durumdaki köylü kitleler, bunun sonucunda, kaderciliğin

kurbanı olmaktan kurtulamadı. Yoksullukları ve kötü kaderlerini Tanrı'nın öfkesi ve lanetine bağlıyorlardı. Rahipler İncil'den pasajlar okuyarak onları teselli ediyorlardı. Tabii bunun maddi karşılığını da alıyorlardı. Tanrı'dan emir aldıklarını, rüyalarında Tanrı'nm kendilerine konuştuğunu, Meryem Ana'yla sohbet ettiklerini söyleyerek yoksul köylülere arazilerini kiliseye bağışlatıyorlardı.

Artık yoksul köylüler için bu dünya kaybedilmiş, öteki dünyada cennetin kapıları açılmıştı. Ortodoks kilisesine düşman olan Frenk derebeylerinin, imparatorluğu ele geçirmemesi için, yeni bir efendinin gelmesine dua ediyorlardı. Bizans, böylece kaderine razı oluyor ve Türklerle Latinlerin saldırılarına karşı koyamaz hale geliyordu. Ancak Bizans köylüleri, Ortodoks kilisesinin düşmanı olmayan Türkleri tercih ediyorlardı. Türkler, geçtikleri yerlerde bulunan manastır ve kiliselere dokunmuyorlardı. Tekfurlara ve rahiplere ilişmiyor, mallarına mülklerine el koymuyorlardı.[1] Tek şartları, kalelerin anahtarlarının teslimi ve tabiiyetti.

Eu yeni sosyo-ekonomik şartlar altında, adeta, falcılık ve kehanete dayalı, yeni bir edebiyat oluşmaya başlamıştı.

Kutsal İncil ve ortaçağda mucizeler ve kehanetler üzerine kurulu gelenekler, rahiplerin hayal gücünü

---

[1] Bkz. Jora, *Geschicte d. Osm. Reich*, s. 197-199 (konu: Hıristiyanlar ve Sinan Paşa).

kuvvetlendiriyor, onlar da bunu kullanarak yaşadığı sefalete gökten yardım bekleyen yoksul köylüleri uyuşturarak avutuyorlardı.[2]

Bazı rahiplerin karşı çıkmalarına rağmen genelde hâkim ideoloji buydu.[3] Kitlelerin ideolojik tesellisi olarak ortaya atılan kehanetler, neticede onlara yutturulan afyondan başka bir şey değildi.

Şimdi bu kehanetlerden bazılarına ayrıntılı biçimde göz atalım.

Bütün bu kehanet edebiyatından özellikle üçü bütün kitlelere yayılmış ve onları etkilemişti.

İlk ve önemli kehanete göre, düşman (Türkleri kastediyor) İstanbul'a girecek ve Konstantinos Sütunu'na vardığında halk ayaklanıp onları kovalayacak. İkinci kehanete göre, okçulukta usta bir millet İstanbul'un limanını ele geçirip Rumları bozguna uğratacak. Üçüncü kehanete göre ise, Türklerde Osman Bey soyundan yedinci padişah iktidar olduğunda Bizans'ta

---

2 Aynaroz rahipleri (14. yüzyıl) hareketsiz kalıp boşluğa bakınca kutsal ışığı görebileceklerine inanırlardı.

3 Bazı din alimleri (Varlaam, Akindinos, Prohoros Kidonis vb) Aynaroz rahiplerinin dogmalarına karşı (halkı hareketsiz ve pasif kalmaya çağırıyorlardı) 1341-1347 ve 1368 dinî şuralarında açıkça cephe almışlar, ancak başarılı olamamışlardır. Aynı tarihlerde Aynaroz rahiplerinden Nifon taraftarlarıyla birlikte ikonaları parçalayıp yakarken yakalandı ve kiliseden kovuldu. Kilise halkın tanıdığı tek aydın kesim olduğundan o tarihlerde rahipler arasındaki tartışmalar tüm kitlelere yayılıyor ve halkı gruplara bölüyordu.

da Paleologoslar Hanedanı'nm yedinci imparatoru başa geçecek, İstanbul Türkler tarafından zaptolunacak ve Paleologoslar Hanedanı yok olacaktı. Böylece Fatih Sultan Mehmed padişah olduğunda halk kiliselere koşup haç çıkarmaya ve imparatorluğu koruması için Tanrı'ya dua etmeye başladı. Fatih Sultan Mehmed yedinci Osmanlı padişahı, Bizans imparatoru Konstantinos Paleologos da Paleologoslar Hanedanı'nın yedinci üyesiydi.

Macaristan'da, yaşlı bir Bizanslı alimin yaptığı kehanet ise her şeye tuz biber ekiyordu. Bu kehanete göre, Bizans Türklerin eline düşüp İstanbul yerle bir edilirse, Rumlar iyi gün göreceklerdi.[4]

Halk kitlelerinde, başka bir efendinin gelip Bizans'ta yönetimi alması gerektiği düşüncesi tabii ki, sadece kehanetlerle perçinlenmemişti. Bu propagandayı kuvvetlendiren önemli siyasi gelişmeler de vardı.

Bulgaristan Metropoliti Mihail, 12. yüzyılda İmparator Komnenos'a gönderdiği yazıda, öteki fikirlerinin yanı sıra, İstanbul'u Latinlerden çok daha iyi karakterdeki Türklerin almasının daha iyi olacağını açıkça beyan etmekten çekinmiyordu.

Şöyle yazıyordu Metropolit Mihail:

Dinimizden olmayanların idaresinde, bugüne kadar aynı dinden olduğumuz İtalyanlardan gördüğümüz zararın bir

---

[4] *Dukas Tarihi*, başlık 55-56, s. 33.

zerresini dahi görmedik. Önümüzdeki büyük tehlikeyi fark ederek İtalyanların yerine Türklerin egemenliğini tercih etmemiz gerektiğini belirtmek isterim. Tanrı'nın buna razı olacağına inanıyorum.[5]

Başka resmî faaliyetler de vardır. Orhan Bey'in (1326-1390) yayınladığı fermanlara baktığımızda sınır boylarındaki manastır rahiplerinin daha o tarihlerde Türklerle iyi ilişkileri olduğunu görüyoruz. Orhan Bey döneminin resmî evraklarında bu durum şu ifadelerle açıkça kanıtlanıyor:

Manastır rahipleri bütün reayadan önce tebaamız olmayı kabul etmiş ve buyruğumuza girmişlerdir.[6]

1430 yılında Selanik, Sultan Murad'ın eline geçince Aynaroz rahipleri temsilci göndererek Aynaroz'un anahtarlarını teslim etmek istediklerini bildirdiler.[7]

1396'da Yıldırım Bayezid, Tesalya ve Rumeli'den geçerken Tırhala, Larisa ve Domokos şehirleri kendi rızalarıyla teslim oldular. Salona Despotu, padişahı kendi topraklarında av partisine bile davet etti.[8]

---

5 Bak. Zambelios (Bizans Araştırmaları), Atina, 1857.

6 Aynaroz, Osmanlıların egemenliğini, payitahtları Bursa iken Orhan Bey döneminde (1326-1360) tanımıştı. İstanbul'un bir gün Osmanlının eline düşeceğini tahmin ettiklerinden Bursa'ya bir heyet göndererek bağlılıklarını bildirdiler. Orhan Bey bunun karşılığında Aynaroz'un mülkiyet ve yönetim imtiyazlarını tanıdı (Smirnakis, *Aynaroz*, Atina, 1903, s. 109).

7 *Ierakos Tarihi*, sıra 366-387.

8 *Halkokondiles Tarihi*, c. II, s. 67-68'de Bayezid'in Rumeli'ye geçişi şöyle anlatılmaktadır:
Thermopilai geçidinden Patras'a kadar Lokria bölgesini birliklerinin önünde boydan boya aştı. Bazı yerler kendiliklerinden teslim oldu, onlara dokunulmadı. Direnen yerleri ise tahrip etti.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi, geniş halk kitleleri, İstanbul'un kaybının, tanrının yüce takdiri olduğuna artık kendilerini inandırmışlardı. Taşradaki feodal yöneticiler (özellikle rahipler ve tekfurlar), Türklerin gelişinden başka kurtuluş olmadığını görüyorlardı. Latinlere (Frenklere) gelince, onların adını bile duymak istemiyorlardı. Haçlı seferleri sırasında ne kadar açgözlü ve soyguncu olduklarını görmüşlerdi. Bu sebeple Latinlerden Azrail'den korkar gibi korkuyor ve nefret ediyorlardı.

Bu toplumsal gerçekler bir bakıma yenilginin şartlarını da hazırladı. Bütün halk, ancak yeni bir devlet egemenliğinde tefeciler, ağır vergiler, baskılar, yabancı istilaları, savaş maceraları ve soygunlardan kurtulacağına inanıyordu.

Güçlü sınıflar ise sadece kehanetlerle yetinmiyor, Latinlern yeni bir Haçlı seferini önlemek için bu yönde siyasi temaslar da yapıyorlardı.

İstanbul'un bütün saray yönetimiyle aristokratları tabii ki, aynı fikirde olamazdı. İstanbul'da Galata bölgesinde İtalyanlar ticari imtiyazlara kavuşmuştu. Adalar'da da durum aynıydı. Selanik, 1430'dan itibaren artık Türk egemenliğine girmişti. Edirne de, 1361'de Türklerin oldu. Türkler Tesalya'yı 1423'te aldı. Yanya 1431'de düştü. Mora'da adeta bitkisel yaşamda olan ve her an istila edilebilecek zayıf bir bağımsız yönetim vardı. Anadolu Türklerin egemenliğinde, Atina ise Frenklerin denetimindeydi.

Türkler Yıldırım Bayezid döneminden itibaren İstanbul çevresinde bir askerî mengene oluşturmuşlardı. Gerçekte artık Bizans'ta devlet değil, sadece gölgesi kalmıştı. Bin yıllık geçmişi sayesinde belki birkaç yıl daha ayakta kalabilecekti.

İstanbul bu tarihlerde can çekişirken saray görevlileri, kilisenin üst sınıfı ve soylulardan oluşan küçük bir azınlık şehri kurtarmak için, Papa'yla temasa geçerek bazı tavizler vaat ediyorlardı. İmtiyazlarını kaybetmemek onlar için yeterliydi. Bu grubun başında Paleologoslar Hanedanı vardı. Galata ve Ege her ne kadar Venediklilerin ve Cenevizlerin kontrolündeyse de, onlarda da birazcık olsun mertlik vardı. İlk başlarda olduğu kadar mutlu değildiler. Ama yine de tefecilikten, kapitülasyonlardan ve serbest ticaretten kaynaklanan büyük mal varlıklarını onlar da korumak istiyorlardı. Saray efradının yanısıra Venediklilerin ve Cenevizlerin denetimindeki bölgelerdeki despotlar da onlarla uzlaşarak elde ettikleri avantajları kaybetmek istemiyorlardı.

Ancak kilisenin alt sınıfı ve rahipler Latinlere ateş püskürüyor, onların yüzünü bile görmek istemiyorlardı. Gerçekten de, Latinlerden hiçbir menfaatleri yoktu. Manastırları ele geçiren Fenkler aynı zamanda bunların sahip oldukları arazilere de el koyuyorlardı. Latinler hâkim olursa rahipler manastırlardan kovulacak ve açlıktan kırılacaklardı.

Bu sebeplerden dolayı İstanbul'da iki büyük grup-

laşma oldu. Latinlerden yana olan grup her ne kadar azınlıktaysa da, iktidar elinde olduğundan güçlüydü. Latin aleyhtarı ve Türklerin idaresini isteyenler ise ezici çoğunluktaki halk kitleleri ve ruhban sınıfıydı. Paleologos Hanedanı Türklerin kısa süre içinde İstanbul'u ele geçirmek için harekete geçeceklerini görünce Papa'dan yardım istemeye karar verdi. Bu sebeple iki kilise arasında ayrılıkları sona erdirecek Katolik ve Ortodoks alimlerin katılacağı bir konsilin toplanmasını kabul etti. İoannes Paleologos İstanbul'u Türk istilasından kurtarmak için kiliselerin birleşmesinin şart olduğuna inanıyor ve Papa'ya bu konuda her türlü tavizi vermeye hazır olduğunu gösteriyordu.[9]

Uzun süren perde arkası temaslardan sonra önce Ferrara, ardından da Floransa konsil yapıldı (1438-1439).

Papa'nm bu konferanslarda samimi davranmadığı doğrudur. İstanbul'un düştüğü sefil durumun bilinciyle daha ilk günden Ortodoks din adamlarını küçük düşürmeye çalıştı. İoannes Paleologos ise bu alaylı davranışları görmezlikten geliyor ve dogmatik tartışmalara girmemeye çalışıyordu. Konsilin bir an önce bitmesini ve Kiliseler Birliği anlaşmasının imzalan-

[9] 1339'da İmparator Andronikos Varaam'ı Papa'ya göndererek Türkler'in ele geçirdiği Bizans kentlerini geri almak için yardım istemişti. Eğer Türklerden kurtulursa ekümenik konsilin yapılmasına rıza göstereceğini ve dinî tartışmaların sona ermesine yardım edeceğini bildirmişti. Papa bu şartları kabul etmedi.

masını istiyordu. Ona göre İstanbul ancak bu şekilde kurtarılabilirdi. Latinler ise acele etmiyorlar, bütün meselelerin açıklığa kavuşmasını istiyorlardı. Esas hedefleri ise İstanbul'a tam hâkim olabilecekleri düzeni belgelemekti. Uzun tartışmaların ardından Papa'nın kiliselerin başı olduğu kabul edildi. Hazreti İsa'nın Tanrı değil, Tanrı'nın oğlu olduğu ve onun buyruklarını yerine getirdiği kabul edildi. Bazı radikallerin dışındaki bütün despotlar, Papa'ya bağlılıklarını bildirerek, Kiliseler Birliği Bildirisi'ne imza attılar.

Bu tarihten itibaren İstanbul Latinleşmeye başlayacaktı. Bizans'ın lağvedilmesi sadece kısa bir süre için gecikmişti. Papa uygun ortamı oluşturduktan kısa süre sonra Bizans'a hâkim olacaktı.

Floransa'da imzalanan Kiliseler Birliği Bildirisi böylesine büyük önem taşıyordu. Dogmatik tartışmaların ardında İmparator Fotios döneminden beri gelen ekonomik menfaat çatışmaları vardı. Ancak Paleologos Hanedanı'nın siyaseti başarısızlığa mahkûmdu.

Floransa kararları duyulduğunda halk ayaklandı ve çatışmalar iç savaş boyutlarına ulaştı.

Paleologos taraftarları Birlikçiler, Katolik kilisesinin hâkimiyetine karşı çıkanlar ise Ayrılıkçılar olarak adlandırıldı: *Enotikoi-Antienotikoi.*

Dinî çatışmalar, günümüz koşullarında, izahı zor

olaylardır. Ancak ortaçağdaki skolastik felsefe çerçevesinde değerlendirildiğinde, çatışmaların gerçek boyutu anlaşılabilir.[10]

Rahiplerin fanatizmi ve değişmez görüşleri çatışmaları körükleyen başlıca unsur oldu. Bu fanatizmin sebebi şahsi değildi, ancak ardında büyük ekonomik menfaatler yatıyordu.

Birlikçilerin başında bizzat imparator vardı. Ayrılıkçıların lideri ise İstanbul'un en zenginlerinden Dük Lukas Notaras'tı. Notaras, Türk dostu Latin aleyhtarı grupları temsil ediyordu. Öteki soyluların aksine Latinlerle menfaatlerinin birleştiğine inanmıyordu. İstanbul'un en zengin dükü, Latinler şehre gelirse ayakta kalmasının mümkün olmayacağına inanıyordu. Türkler ise Edirne ve ele geçirdikleri öteki şehirlerde yerel yöneticilere ve zenginlere iyi davranmışlardı. Bu psikolojiyle Notaras Bizans'ta muhalefet lideri oluverdi. Ama liderlik vasıfları yoktu. Sabırlı değildi. İmparatorla da ters düşmek istemiyordu. Fırsatçı ve uzlaşmacı bir karakteri vardı. Bu sebeple ilk başlarda Paleologos hanedanına karşı düşmanca tavır takınmadı. Kiliselerin birliğini istememesine rağmen tavrını açıkça ortaya koymaktan da çekiniyordu. Notaras'm bu cesaretsizliği yüzünden, Ayrılıkçıların lider-

[10] 1450'de İstanbul'da toplanan Patrikhane Konseyi Patrik Gregorius'u aforoz ederek, yerine Athanasios B.'yi getirdi. Ancak Imparator Paleologos bu kararı tanımadı. Rahipler gerek İstanbul, gerek Aynaroz, gerekse ülkenin bütün öteki yerleşim merkezlerinde ortalığı ayağa kaldırdılar. Ayaklanan güruh Paleologos Hanedanı'nı tehdit eder duruma gelmişti. Bkz. Gass, *Zur Geschicte der Athosklöster*, s. 33.

ligini din adamı Gennadios Scholarios üstlendi. Gennadios Türkler'in İstanbul'u fethinden sonra ilk patrik oldu.

Halk tarafından büyük saygı gören Gennadios aynı zamanda inatçı bir kişiliğe sahipti. Kiliselerin birliğine karşı başlattığı mücadeleye, rahipler ve geniş halk kitleleri sonuna kadar destek verdi.

Halk kitlelerinin desteği var diye, Gennadios hareketinin ilerici nitelikte bir hareket olduğunu söyleyemeyiz.

Hareket, kitleleri pasif direniş ve kaderciliğe sürüklediği için aslında tutucu bir hareketti. Ortodoksluğu ve inancı araç olarak kullanarak, gerçekte kilise ve manastırların mal varlığını korumaya çalışıyordu. Baskı altındaki geniş halk kitlelerine pek önem vermiyor ve onlar Gennadios'u ilgilendirmiyordu. Başlıca hedefi, halkı pasif bir teslimiyet havasında tutarak, Türklerin İstanbul'u fetih işini kolaylaştırmaktı.

4. BÖLÜM

İSTANBUL'UN TÜRKLER TARAFINDAN KUŞATILMASI

4

İstanbul'un Türkler Tarafından Kuşatılması

Türklerin Hazırlıkları. Latinlerin Desteği. Birlikçi-Ayrılıkçı Mücadelesi. Ayasofya'da 12 Aralık 1452'de Yapılan Ayin. Gennadios Scholarios'un Rolü. Kuşatma.

Bizans imparatorluk tahtını ağabeyi İoannes'den 1448-49'da devralan son imparator Konstantinos Paleologos'un korktuğu şey kısa sürede gerçekleşti. Türkler İstanbul'u fethetmeye karar verdiler. Daha önceleri 1391-1398 döneminde Yıldırım Bayezid, sonra da 1422'de Sultan Murad bunu denemişler, ancak başaramamışlardı. Şimdi sıra Fatih Sultan Mehmed'deydi (1453). Konstantinos Paleologos'un davranışları ile savaşı daha da öne aldığı bir gerçektir. Fatih, daha çocuk yaştaydı ve tahtı tehlikedeydi. Karaman'da Selçuklular ayaklanmıştı. Bunu fırsat bilen Konstantinos Paleologos, Fatih Sultan Mehmed'e şantaj yapmaya kalkıştı. Elçilerini Edirne'ye göndererek Bizans'a sığınan padişah adaylarından Orhan için Fatih'in imparatora ödediği parayı iki katına çıkarmasını istedi. Ancak olaylar Konstantinos'un hayal ettiği gibi gelişmedi. Fatih Sultan Mehmed, Selçukluları yendi ve tahtını daha da sağlamlaştırdı. Paleologos'a sert bir cevap göndererek, İstanbul'u fetih hazırlıkla-

rına başladı. İlk eylemi de Marmara'nın Avrupa yakasına bir kule dikmek oldu. Kuleye Boğazkesen adını verdi. Bu yolla Türk askerlerinin Asya'dan karşı kıyıya geçişi kolaylaşıyor ve Paleologos'un Trakya ile bağlantısını keserek hazırlık yapmasını engelliyordu. Binlerce kişinin çalıştığı kule süratle, Ağustos 1452'de tamamlandı. Rumlar gözlerine inanamıyorlardı. Konstantinos Paleologos ise gelişmelerin çok tehlikeli hale geldiğini fark etmişti. Bu sebeple Avrupa'nın Hıristiyan kralları ve Papa'dan yardım istemeye başladı. Ancak Avrupa'nın Bizans'a yardım için asker göndermesi pek de kolay değildi. İtalya iç çekişmeler yüzünden anormal bir durum yaşıyordu. Fransa, İngiltere'nin her an saldıracağı korkusu içindeydi. Ayrıca iç problemleri de doruktaydı. Katalonyalılar Araplarla savaşıyorlardı. Almanya güçsüzdü. Sadece Cenevizler İstanbul'un kaybının yol açacağı zararları fark ederek küçük çapta da olsa, yardım gönderdiler.[1] Papa, Kardinal Isidoros'u 200 savaşçıyla gönderdi. Başka savaşçısı da yoktu. Belki de Bizans İmparatorluğu'na yardım etmek içinden gelmemişti. İstanbul'da kiliselerin birleşmesine karşı çıkanların ezici çoğunlukta olduklarını çok iyi biliyordu.

Papa yine de gururlanabilirdi. İmparator, Papa'nın eski vaatlerine kanarak 12 Aralık 1452'de Ayasofya'da Kiliseler Birliği ayininin yapılmasını emretti. Papa'nın kilise liderliği bu ayinde vurgulanarak kiliselerin ne pahasına olursa olsun birleşmeleri çağrısı yapıldı.

[1] Cenevizler, Sakız Adası'ndan Giustiniani'nin komutasında 700 savaşçı gönderdiler.

İmparator Paleologos'un bu resmî tavrı, her ne kadar siyasi ihtiyaçtan kaynaklanıyorsa da, halk tarafından büyük tepkiyle karşılandı. İmparator adeta yangına körükle gitmiş oldu.

Birlikçiler ile Ayrılıkçılar arasındaki çatışma artık çığrmdan çıkmıştı. Bütün çağdaş tarihçiler, taraflar arasında başlayan korkunç mücadeleyi bütün ayrıntılarıyla aktarıyorlar. Rahipler ve büyük halk kitleleri aynı gün Ayasofya önünde toplanarak büyük bir gösteri yaptılar. Göstericiler, imparatora "dinsiz" ve "Slav" diye bağırarak küfrediyorlardı. Taht sallanıyordu. Ayasofya artık ünlü ekümenik kilise olmaktan çıkmıştı. Ayrılıkçılar bu ayinden sonra Ayasofya'nın kirlendiğini söylüyorlardı. Onlar için Ayasofya'nın şeytan yeri ve Yunan tapınağından başka bir anlamı yoktu. Ayasofya'nın Yahudi havrasından farkı kalmadığını söyleyerek, Birlikçilere en ağır küfürleri savuruyorlardı. Olanları tarif etmek zordu. Papazlar, Birlikçilerin cenazelerine ve ayinlerine girmiyorlardı. Hatta, ayin günü halk ve rahipler bahşiş bile almadılar.

Onlara göre kutsal mekân Ayasofya lanetlenmiş ve dinsizlere kurban edilmişti. Artık bu kilisede ayin yapmak haramdı (*Dukas Tarihi*, s. 260-261, 291).

6 Nisan 1453'te kuşatma başladığında halk büyük paniğe kapıldı. Ancak kısa sürede kehanetleri hatırlayarak cesaretini yeniden topladı. Bu arada Birlikçiler durumdan ümitsizdiler.

"Şehri Latinlere verip Hazreti İsa ve Meryem Ana'nın ruhlarını rahatlatalım. Aksi takdirde dinimize saygı göstermeyenlerin esiri olacağız" diyorlardı.

Ayrılıkçıların lideri Lukas Notaras, bu sözlere sert tepki göstermekteydi.

"Şehre Latin serpuşu yerine Türk sarığı hâkim olsun, daha iyi" diyordu. Halk galeyana gelmişti.

"Latinlerin yardımını da, kiliselerin birliğini de istemiyoruz. Günahkârların ibadeti bizden uzak olsun" (Dukas, s. 264).

Gennadios'un liderliğindeki rahipler ise, kehanetlerin bir an önce gerçekleşmesi için, kale kapılarının açılmasını istiyorlardı.

"Dinsiz Türklerin kırmasını bekleyeceğimize, kale kapılarını açıp şehrin merkezine girmelerine izin verin. Melekler o zaman sizi kurtaracaklar. İnanırsanız kurtulacaksınız. Askerlerin kahramanlıklarına güvenecek kadar imansız olmayın. Tanrı, yüce katında size yardım sözü veriyor. Tanrı'nın buyruklarına uymazsanız hem vatanınız hem de siz yok olursunuz" diyerek halkın kafasını karıştırıyorlardı. Gennadios, kilisesine kapanarak yayınladığı manifestoyla Birlikçilerin günahları yüzünden şehrin kesin olarak Türklerin eline geçeceğini ve Rumların çok acılar çekeceğini bildiriyordu. Gennadios'un manifestosu *Dukas Tarihi*'ne göre şöyleydi:

Zavallı Rumlar. Tanrı'nın buyruklarından çıkarak Frenklerin gücüne güvendiniz. Gerek şehir, gerekse sizler asaletinizi kaybettiniz. Tanrım, bize acı. Bu günaha iştirak etmedim. Masumum. Zavallı vatandaşlarım sizin de bunu söyleyecek yüzünüz var mı? Geleneklerinizi reddedip say-

gısızlığı benimsediniz. Sizler için esaret kaçınılmaz olacak. Tanrı hepimizi kendi katında yargılasın.

Görüldüğü gibi fanatizm her gün daha tehlikeli hal alıyordu. Ayrılıkçıların birbiri ardına ayaklanmaları imparatorluğu bir hayli sarstı (Dukas, s. 259-261).

Konstantinos Paleologos, 200 binden fazla nüfusa sahip İstanbul'da sadece beş altı bin asker toplayabildi. Türkler surların dışında olmasaydı, Ayrılıkçılar hem imparatoru hem de birlikçileri katledeceklerdi. Fanatizm bu raddeye varmıştı. Rahiplerden birçoğu din değiştirmeye başladı. O devrin katı dindar ortamına rağmen halk kitleleri ve rahipler Hıristiyan Frenkler'in yerine dinsiz dedikleri Türkleri tercih ettiler. Tarihçi Dukas, bir rahibenin Türk oluşunu gözleriyle gördüğünü anlatmaktadır:

Manastırda yetişen ve Hıristiyanlığın bütün değerlerini özümseyen bir rahibenin barbarların nişanlarını göğsünde taşıdığını ve dinini değiştirdiğini gözlerimle gördüm.

Alman arkeolog ve doğubilimci A. D. Morntmann, *İstanbul'un Kuşatılması ve Fethi* adlı kitabında, *Şakayıkü'n-Numani* adlı eserde, Türk tarihçilerin Ayasofya'da görevli kırk papazın Türkler İstanbul'u kuşatmadan önce Müslümanlığı kabul ettiklerini yazdıklarını aktarmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, kenti fethettiğinde bunlardan sadece altısı bulundu. Ötekilerin kuşatma sırasında imparatorun askerlerince katledildikleri tahmin ediliyor.

Türk tarihçi Evliya Çelebi, İstanbul'un ve Boğazlar'ın fethini anlatırken kuşatma sırasında rahip Petros'un liderliğinde 300 dolayında Bizanslı'nın surların bir kapısından gizlice kaçtıklarını anlatmaktadır.[2] Bu rahipler sadece Türklere sığınmakla kalmayıp, aynı zamanda din de değiştirdiler.[3] Bir başka hikâyeye göre Neofitos Rodios ve Manuel Haggaris adlı rahipler imparatordan surların tamiri için aldıkları paraları zimmetlerine geçirerek surları tamir etmediler ve Türklerin bu bölgelerden rahatça geçmelerini sağladılar.[4]

Ayrıntıda birbirleriyle farklı olsalar da, bu hikâyelerin ortak bir yönü vardır. Türk, Yunan ve öteki bazı tarihî kaynaklara göre rakam ister on, ister yüz, ya da otuz veya 300 olsun; bazı rahiplerin Türklere sığınarak din değiştirdikleri kesin. Bu da bazı ilginç şeylerin olduğunu gösteriyor.

Günler geçiyor, Fatih'in askerleri çılgınca saldırılarına rağmen şehri ele geçiremiyorlardı.[5] Surlar hâlâ sağlamdı ve dayanıyordu. İmparatorun paralı askerleri iyi savaşıyorlardı. Özellikle, Sakız Adası'ndan Ce-

---

[2] Evliya Çelebi'nin eserinin adı *Tarih Muhteviyatı*'dır. Morntmann bu eserden alıntı yapmıştır.

[3] *Morntmann Tarihi*, Yunanca tercümesi, s. 145.

[4] Bak. Gustave Slouberzeu-Lambrou, *İstanbul'un Fethi* Atina, 1914, s. 51 ve 275.

[5] Fatih'in ordularında binlerce Hıristiyan askerin de bulunduğunu unutmamalıyız. Barbaro, günlüğünde Hıristiyan askerlerin sayısını 50 bin olarak vermektedir. Bu rakam biraz afakidir. (Barbaro, *Giornale dell, Assedio di Constantinopoli 1453*, Viyana, 1855, s. 42). Leonardos Hiotis, *Lettera della Pressa di* Constinopoli' de "Graeci, Latini, Panoes ex omnium christianorum reionibus Teucris commixti" denmektedir.

neviz komutan Giustiniani, savaş sanatında çok ustaydı. İmparator 20-30 bin asker temin edebilseydi şehir düşmeyecekti. Ama kimse imparatora arka çıkmadı. Herkes ona küfrediyor ve nefret duyuyordu. Türkler yeni bir akın başlatıp surlara tırmandığında halk kiliselere toplanarak Tanrı ve Meryem Ana'nın yardım etmesi için duaya başlıyordu (Tanrım, Affet).[6] Paleologos'un paralı ordusunda da homurdanmalar başladı. Şehrin savunucuları iyi ücret alamadıklarını ve maaşlarının çocuklarını beslemeye yetmediğini yeni fark etmiş gibi uluorta haykırmaya başladılar.[7] Halk kitleleri, imparator surlara çıkarak vatanlarını korumalarını istediğinde, hiç boş zamanları olmadığını, ekmek parası peşinde koştuklarını ve işlerini bırakamayacaklarını, söylüyorlardı. İmparator, kiliselerde adak olarak bulunan bütün altınların toplanarak paraya çevrilmesini emrettiyse de, halkın desteğini alamadı. Elindeki paraları ve yiyecekleri halka dağıtmasına rağmen halk, boş zamanı olmadığını belirterek surların savunmasına yanaşmıyordu. Fakat aynı halk, kiliselere koşarak gece gündüz ayinler yapıp, Tanrım Affet, diye dua etmekten geri durmuyordu.

Bu arada Gennadios, işini eksiksiz yapmayı sürdürüyordu. İstanbul'un Türkleşmesinin Tanrı'mın dileği olduğunu anlatarak Birlikçileri lanetliyordu. Kışkırtılan halk, imparatora ve yöneticilere karşı isyan ediyor, hatta, saldırıya geçiyordu (Frantzis, s. 260). İmpa-

[6] Leonardos Hiotis *Lettera della Pressa di Constantinopoli.* Dr. Phil. Ant. Dathiero ve Barbaro N. *'İstanbul'un Kuşatma Günlüğü'* Viyana, s. 82.

[7] Frantzis, s. 256 ve 260.

rator, kendisine karşı oluşan tepkileri hafifletmek ve şehri savunabilmek için elinden geleni yaptı. Askerlerin firarını önlemek için yardımları bizzat evlerine dağıttı. Savaş ihtiyaçlarını ve masraflarını karşılamak için yönetici sınıfın maaşlarını hazineye bağışlamasını istedi.

Ancak, artık kötülük hâkimdi. İmparatorun ricaları, emirleri ve tehditlerine kimse kulak asmıyordu. Yurtseverliklerinin keseleriyle bağlantısı yoktu. Bazıları da mallarını stoklayarak fahiş fiyata satıyorlar, felaket günlerinde keselerini doldurmaya uğraşıyorlardı. Parayı elinde tutan, tarihin en zor ve kritik anlarında bile, acımasız ve duygusuz davranarak daha zengin olma peşindedir. Zenginlik dürtüsü onlara hâkim olan tek duygudur.

5. BÖLÜM

İSTANBUL NASIL FETHEDİLDİ?

5

İstanbul Nasıl Fethedildi? Kılıçla mı, Anlaşmayla mı?

Paleologos'un Ümitsizliği. Rumların Firarları. Notaras-Giustiniani Çatışması. Şehrin Teslimi İçin Pazarlıklar, Giustiniani Şehri Terk Ediyor. Ayrılıkçılar Kuzey Surlarının Kapılarını Açıyor. Notaras ve Gennadios'un Rolleri. Kaynaklar Ne Diyor?

Kuşatma giderek daralıyordu. Her geçen gün İmparator Konstantinos Paleologos için gerçek bir trajediydi. Papa'ya bel bağlamıştı, ancak Papa'nın yardımı bir türlü gelmiyordu. Yiyecek hızla tükenmekteydi. Ayrılıkçılar grubu ayaklanıyor ve kargaşaya yol açıyordu. Her şey ters gitmeye başlamıştı. Gökgürültülü ve şimşekli ilkbahar yağmurlarıyla seller son cesaretini de kaybetmesine yol açmıştı. Halk, dünyanın sonunun geldiğine inanıyordu. Yıldırımlar, gökgürültüleri ve seller son cesaretlerini de kırmıştı. Halk, bunları kötüye işaret sayıyordu. Padişahın donanması denizden kuşatmayı takviye etmekteydi. İki Ceneviz gemisinin 28 Nisan'da Türk donanmasını yakma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Padişahın ağır topları surlarda büyük hasara yol açıyordu. Teknolojide de Türkler, Rumları geçmişlerdi.

Türkler, 22 Nisan'da erken saatlerde Dolmabahçe açıklarında yetmiş tekneyi karaya çıkardılar ve halatlarla çekerek Pera üzerinden Haliç'e indirdiler. Türklerin bu büyük başarısının ardından denizden kuşatma da yoğunlaştı. İmparator, mücadeleyi kaybetmek üzere olduğunu görüyordu. Halk kitleleri ise surlara koşacağına kiliselere yığılıp ayinlere başladı. "Tanrım, bizi affet" diyorlardı.

12 Mayıs'ta Türkler büyük bir saldırı başlattı. Şehir surları neredeyse düşecekti. İyi mühendislere sahip padişah, surların altına büyük tüneller açmaya başladı. Surlar sağlam ve yüksek olduğundan, aşılması çok güçtü. Abluka uzadıkça uzuyordu. Fatih Sultan Mehmed, Papa'nın imparatora yardım göndermesi durumunda kuşatmayı kaldırmaktan çekiniyordu. Değişik teknik yollarla bir an önce surları devirmeyi, ya da tüneller vasıtasıyla şehre girip kapıları açmayı hedefliyordu.

23 Mayıs akşamı müthiş top ateşi başladı. Herkes surların bu bombardımana dayanamayacağını görüyordu. Kiliseler kadın ve çocuklarla dolmuştu. Çanlar çalıyor, papazlar ilahiler okuyordu. Halk, "Tanrım! Bizi Affet" (*Kirie Eleison*) diye haykırıyor, Ayrılıkçılar da imparator ve dostlarını lanetliyordu.

24 Mayıs'ta öğleye doğru Eğrikapı'da büyük bir tünel daha ortaya çıkarıldı. Türkler bu defa da planlarını gerçekleştiremediler. Şehir bir defa daha kurtuldu. Giustiniani şehri savunmayı başardı. Yine de şehrin günleri sayılıydı. Surlar yoğun bombardımana dayanamıyordu. Ayrılıkçılar da tehditlere başlamışlardı.

25 Mayıs'taki büyük Türk taarruzundan sonra sa-

rayda konsey toplantısı yapıldı. Konseyde şehrin teslim şartlarının görüşülmesi ya da surlar yıkılmcaya kadar savaşa devam edilmesi konuları tartışıldı. Saray görevlilerinden bazıları imparator ve efradının şehirden kaçırılmasını teklif ettiler. Patrik de bu görüşü destekliyordu. İmparator Paleologos, bütün despotların kendisinin şehirden kaçmasını istemesi üzerine toplantıda bayıldı. O günlerde (22-26 Mayıs) her şey kötüye yorumlanıyordu. Papazlarla kadın ve çocukların şehirde ellerinde dolaştırdıkları dev Meryem Ana ikonası düşerek çamura saplandı. Bu rastlantı olay ağızdan ağıza yayıldı ve askerlerin de kulağına ulaştı. Askerler bunu çok kötü bir işaret sayınca moralleri bozuldu. Bütün bunlara ek olarak o güne kadar görülmemiş şiddette bir yağmur yağdı. Sanki gökyüzü boşalmıştı. Ertesi gün de yoğun sisten göz gözü görmedi ve şehir adeta karanlığa gömüldü. Bütün bunlar kalabalığı korkudan titrer hale getirdi. Artık herkes kehanette bulunuyordu. Herkes Türklerin şehre giriş anının geldiğine inanıyordu.

Bu olayların ardından sarayda bir konsey toplantısı daha yapıldı. Ayrılıkçılar, kırım olmaması için şehrin kayıtsız şartsız derhal teslim olması görüşmelerinin başlamasında ısrar ettiler. Birlikçiler ise savunma hatları yıkılana kadar direnişin sürdürülmesi taraftarı oldular. İmparator Paleologos ve çevresi ise padişaha tazminat ödeyerek kuşatmayı kaldırmasını teklif etmeyi kararlaştırdılar. Böylece son şanslarını deneyeceklerdi. Tarihçi Dukas, konuyu şöyle aktarmaktadır:

İmparator, surların yıkılmaya başlamasıyla şehrin düşeceğine kanaat getirince padişaha elçiler gönderdi.

Konstantinos, Fatih Sultan Mehmed'e bütün imkânlarını zorlayarak istedikleri vergiyi ödemeye hazır olduklarını ve barış istediklerini bildirdi. Padişahın cevabı sertti.

"Hiçbir şekilde buradan ayrılmıyorum. Ya ben şehri alacağım ya da şehir beni... Ölü, ya da diri... İmparatora, şehri terk ederek Mora'ya gitmesi için izin verebilirim. Orada kendisine ve kardeşlerine toprak veririm, dost oluruz" (Dukas, s.276-278).

Padişahın ağır şartlarını imparator kabul etmedi. Burada bir konuyu tartışmakta fayda var. Bu teklif ne zaman yapıldı? Dukas, teklifin Nisan sonunda yapıldığını söyler. Başka şahitler olmadığından bu nokta karanlıkta kalmaktadır. Bizans'ın kuşatılması ve düşüşünü konu eden ünlü anonim günlükte, olaylar saati saatine anlatılmaktadır. Bu günlüğe göre, Patrik[1] ile saray efradı ve Giustiniani, padişah genel saldırıyı

---

[1] Lambros ve diğerleri 1452 ve 1453 yıllarında İstanbul'da patrik bulunduğunu kabul etmiyorlar. Patrik Athanasios'un 1450'de öldüğünü ya da istifa ettiğini yazıyorlar. K. İkonomos da *Kilise Arşivleri* adlı kitabında (c. A, s. 549-553 ve 501) aynı görüşü savunuyor. Mathas, *Tarih Kataloğu* adlı eserinde (1884, s. 98 ve 286) Athanasios'un 1450-53 döneminde patrik olduğunu ve Ayrılıkçı kanatta yer aldığını öne sürüyor. Gedeon, *Patrik Cetvelleri* eserinde (s. 467) Athanasios'un 1450'de istifa ettiğini ancak bunu resmiyete dökmediğini *yazıyor*. 1453'te büyük ihtimalle patrik olan Athanasios belki de Ayrılıkçı olduğu için imparator tarafından tanınmıyordu. Bu sebeple patriğin sarayla resmî ilişkileri yoktu. Karolidis ise (*Yunanistan Tarihi*, Atina, 1925, s. 204) Athanasios'un patrik görevini Floransa konsiline giden İosif'den devraldığını, kendisinin de Birlikçi olduğunu ve Ayrılıkçıların ondan nefret ettiğini iddia ediyor. Karolidis 1453'te İstanbul'da patrik bulunmadığını da yazıyor. Ancak biz Karolidis'in bu görüşleri araştırmadan ortaya attığını söyleyebiliriz. Patrik İosif'den (1416-1440) sonra birlik yanlısı Mitrofanis (1440) onun ardından da Gregorios (1445-1450) bu görevlere geldiler. Athanasios ise tam bir fanatik Ortodokstu.

başlatmadan önce imparatorun şehri terk etmesini istiyorlardı. İmparatordan Mora ve Arnavutluk'tan asker toplayarak İstanbul'a dönüp Türk ordularına saldırmasını teklif etmişlerdi. Ancak imparator bunu reddetti. Birbiriyle benzemeyen bu iki olay her ne kadar aynı kaynaklardan aktarılıyorsa da, yine de bazı gerçekleri yansıtmaktadır.

Günlükte konu edilen bir başka olay için de (23-24 Mayıs), Bizans tarihçileri Dukas ve Halkokondiles değişik yaklaşımlar içindedir.[2]

Dukas'a göre Fatih Sultan Mehmed, 23 Mayıs'ta imparatora bir heyet göndererek kendisi ve isteyen varlıklı kişilerin mallarıyla birlikte şehirden ayrılmalarına izin vereceğini bildirdi. Şehirde kalacaklara dokunulmayacağına dair yeminli teminat verdi.[3] Halkokondiles'e göre ise,[4] Sinop ve Kastamonu beyi İsmail Hamza İsfendiyaroğlu tek başına gelerek imparatora, barış için Fatih'e heyet göndermesini söyledi.[5]

Burada olaylar birbirine karışmış görünüyor. Dukas ve Leonardos, padişahın barış teklif etmek için he-

---

[2] Kuşatma günlüğünde, imparatoru kenti terk ederek kaçması konusunda ikna etmek için üçüncü bir konsey toplantısının daha yapıldığı belirtilmektedir.

[3] Bkz. *Dukas Tarihi* (s. 279-280): *İmparatorumuz kendini feda ederek bu şehri terk etmeli. Bu şehrin yerle bir olması ve Rumların dağılması yerine, birlik içinde teslim olunarak insanlarımızın kurtarılması daha uygundu.*

[4] Halkokondiles (s. 390) Türklerin, imparatorun görüşlerinin herhangi bir değeri olmadığını yaydıklarını yazar.

[5] Öteki tarihçilerden sadece Leonardos bu konuya değiniyor.

yet gönderdiğini söylüyorlar. Kritovulos'a göre ise bu olay kuşatmanın başında meydana geldi.[6] Kuran-ı Kerim'e göre hareket eden Türkler, her kuşatma ya da saldırıdan önce karşı tarafa heyet göndererek barış içinde teslim olmalarını teklif ediyorlardı. Halkokondiles ise, biraz da üstü kapalı bir biçimde teslim şartlarını görüşme teklifinin imparator tarafından yapıldığını hissettirmektedir. Anonim günlükte ise kilise ve soyluların imparatorun asker toplamak için şehirden ayrılmasını teklif ettikleri şeklindeki ifade, gerçeklerden biraz uzaktır. Günlük, barış görüşmesi tekliflerinden hiç söz etmemektedir.

Büyük taarruz öncesinde padişah tarafından değil, bizzat imparator tarafından bazı barış tekliflerinin yapıldığı görülmektedir. Ayrılıkçılar Türklere teslim olmakla kalmayıp imparatoru da, ya teslim olması ya da şehri terk etmesi konusunda sıkıştırıyorlardı. Günlükte, sözü geçen olayın bu olduğu tahmin ediliyor.

Giustiniani ve Notaras arasındaki, şehrin düşmesine birkaç gün kala yoğunlaşan kavga da, bizlere Birlikçiler ve Ayrılıkçılar arasındaki çatışmanın hangi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Tarihçi Frantzis'e göre,[7] Türklerin kısa süre içinde büyük taarruza geçeceklerini gören Giustiniani yıkılmak üzere olan Romanos kapısını korumak amacıyla Notaras'tan top göndermesini istedi. Türklerin surlarda en zayıf durumda olan bu bölgeden saldıracakları hemen hemen kesindi. Notaras top göndermeyi inatla reddetti. Latin

---

[6] Kritovulos (s. 94).

[7] Frantzis (s. 262). Leonardos da aynı görüşleri savunuyor.

tarihçilere göre Giustiniani o zaman dayanamayarak Notaras'a "Ey hain! Seni hançerimle boğazlamamak için kendimi zor tutuyorum" dedi. İmparator araya girmese, Giustiniani, Notaras'ı boğazlayacaktı. Notaras'm bu tavrı, Ayrılıkçıların şehrin savunmasının bir an önce yıkılıp teslim olmasını istediklerini açıkça gösteriyor. İmparator Paleologos, artık iki seçenekle karşı karşıya kalmıştı. Ya gizlice kaçacak ya da teslim olacaktı. Kaçış kolay olmayacağından, kalmayı tercih etti. Birlikçiler de imparator gidince kılıçtan geçirileceklerinden korkuyor ve imparatoru bırakmıyorlardı. Bu trajik gelişmeler sürerken sarayda birbiri ardına yapılan toplantılarda çözüm aranıyordu. İmparatorun kapalı kapılar arkasındaki bu toplantılarda aldığı kararları ne Dukas ne Frantzis ne de Halkokondiles bilebilirdi. Sadece imparatorun çok yakınındaki birileri kurtulup, tamamen tarafsız biçimde, olanları ve alınan kararları aktarsaydı kuşatma günleri hakkında daha net bilgilerimiz olabilirdi, ancak bu yapılamadı. Kritovulos dışındaki bütün tarihçiler Birlik yanlısı olduğundan, imparator hakkında olumlu görüşler aktardılar.[8] Kritovulos ise o tarihlerde şehirden çok uzaktı ve bilgileri daha çok Türk kaynaklarından aktarmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküşü'nü yazan tarihçi Kantemir, Türk arşivlerinden topladığı bilgilerle İstanbul'da fetihten önceki son iki gün hak-

[8] Bu tarihçilerin olayları yazarken yabancı ülkelerde olduklarını ve Batı uygarlığından etkilenerek yazdıklarını unutmayalım. Her yerde imparator ve Rumları haklı çıkarıp Türkleri kötüleme gayretleri bundandır. Latin tarihçiler bu konuda başı çekiyordu.

kında en doyurucu bilgileri iletiyor. Birçok modern tarihçimizin tartışmak bile istemediği bu bilgiler, çok değerli ve aydınlatıcı niteliktedir.

Kantemir olayları şöyle aktarmaktadır:

Elli gündür kuşatma altındaki Rumlar, uykusuzluk, angaryalar ve açlıktan kırılıyorlardı. Şehri savunacak erkeklerin sayısı giderek azalıyordu. Surlar dayanamayacaktı. Dışarıdan yardım ümidi de kesilince teslim olmayı kararlaştırdılar. Başka kurtuluş yolları yoktu. Ayrıca Vezir Halil Paşa'ya rüşvet verdiklerinden, ona bel bağlamışlardı. İmparator da bunu kabul ederek Fatih Sultan Mehmed'e şehri teslim şartlarını öğrenmek için heyet gönderdi. Heyet üyeleri teslim olmak istediklerinin işareti sayılan küçük beyaz bayraklarla surlardan çıktılar. Padişah heyeti otağında kabul etti ve teslim olmaları halinde herkesin can ve mal güvenliğinin korunacağını bildirdi. İsteyenler kenti terk edip diledikleri yere gidebilecekti. İmparatorun temsilcileri, şartları kabul ederek, şehri teslim edeceklerine dair söz verdiler. Daha sonra anlaşmayı bildirmek üzere imparatorun huzuruna çıktılar. Fatih Sultan Mehmed ise anlaşmaya bazı şeyler eklemek üzere adamlarını hemen heyetin arkasından yolladı. İmparatorun temsilcilerinin geri dönmesini istiyordu. Onlarla daha ayrıntılı konuşacaktı. Ancak Fatih'in temsilcileri imparatorun temsilcilerine yetişemediler. Surların önüne geldiklerinde kapıdan girerlerken onların amacını bilmeyen Rum muhafızlar saldırdı ve Türk heyetinin bazı mensuplarını öldürdü. Heyet üyeleri geri dönerek başlarına geleni padişaha anlattılar. Fatih Sultan Mehmed, Rum imparatorunun kendisiyle dalga geçtiği düşüncesine

kapıldı. Orduya sabah taarruza geçmek üzere hazırlanması emrini verdi. Bu saldırıda surları koruyan çok sayıda muhafızla birlikte İmparator Konstantinos da öldü. Şehrin hemen hemen yarısı Türkler'in eline geçti. Şehrin öteki tarafındakiler beyaz bayrak çekerek bağırmaya başladılar.... "Tanrı aşkına! Neden sözünüzü tutmuyorsunuz? Hiçbir suçumuz ve sebep yokken niye saldırıyorsunuz? Şehrin teslim anlaşmasını imparator da imzaladı. Saldırıyı durdurun. Sizin tebaanız olmayı kabul edenleri niye vuruyorsunuz?" Olanları gören Fatih Sultan Mehmed, derhal saldırının durmasını ve bir gün önce varılan anlaşmanın uygulanmasını emretti. Böylece şehrin bir bölümünün kendi isteğiyle teslim olmasıyla kan dökülmesi de önlenmiş oldu. Ertesi gün (30 Mayıs) Fatih Sultan Mehmed, Romanos kapısına (Topkapı) giderek geleceklerinden endişe duyan Rumlara hitaben şu fermanı yayınladı...

"Yaptığım anlaşmada manastırlarınız ve kiliselerinizin açık kalacağına ve dininize dokunulmayacağına söz verdim. Ancak şehrin bir bölümünü kılıcımla aldığımdan bu bölümdeki kiliselerin cami olmasını, sizin teslim olduğunuz bölümdeki kiliselerin de aynen kalmasını uygun gördüm..."[9]

Kantemir'in aktardığı bu ayrıntılar, o dönemin olaylarını birbirine karıştırarak bize ulaştıran Bizans ve Latin tarihçilerinin de açıklarını kapatıyor. Yine de Kantemir'in tarihinde de aydınlatılması gereken noktalar var. Padişahın imparatora koştuğu şartlardan

[9] Kantemir (s. 144-146); Paparriopulos-Karolidis, *Yunan Ulusunun Tarihi*, s.358.

söz edilmiyor. Her şeyden önce imparatorun akıbetiyle ilgili şartların konuşulması gerekirdi. Ayrıca Fatih'in Bizans heyetinin hemen ardından adamlarını göndererek heyeti döndürmek istemesi, bu arada Türk heyeti üyelerinin birlik taraftarı muhafızlarca öldürülmesi de anlaşmanın, Fatih'le Ayrılıkçılar arasında yapıldığı görüşünü güçlendiriyor. Ayrılıkçılar, imparatorun geleceğini tartışmak bile istemiyordu. Padişahla görüşen heyet, imparatorun adamlarından oluşsaydı muhafızlar bunu mutlaka bilirlerdi. Türk haberciler surlara yaklaştığında onlara saldırmaz ve surlardan giren heyete, padişahın kendilerini geri çağırdığını iletirlerdi.

Anlaşma, büyük ihtimalle, imparatorun ve Birlikçilerin reddetmesine rağmen gerçekleşmişti. Burada tabii ki, bu görüşmelerin ve tartışmaların olduğunu da kanıtlamak zor. Bu sorulara ne evet ne de hayır cevabı verebiliriz. Ancak her şeyden önce, Türk kaynaklarının böyle bir şeyden söz etmesi için, bazı pazarlıkların gerçekleşmiş olması gerekir.

17. yüzyılda yaşamış Türk tarihçi Evliya Çelebi'nin tamamen Türk arşivlerine ve kuşaktan kuşağa aktarılan anlatımlara dayanarak yazdıklarına inanmak zorundayız. Türklerin kendi tarihlerini saptırarak Fatih ilan edilen II. Mehmed'i küçük düşürmek isteyeceklerini söylemek yanlış olur.

Bakın, Evliya Çelebi olayları nasıl anlatıyor.
Kuşatma başlamadan önce Peygamberimizin emri gere-

ği Mahmud Paşa imparatora gönderildi.[10] *Ancak imansızlar surların sağlam ve muhafızların yeterli olduğuna inanarak, teslim olmayı reddettiler ve Mahmud Paşa'yı kovdular.*

Bu bilgi temelde Kritovulos'un aktardıklarına benziyor.

Evliya Çelebi şöyle devam ediyor:

Imansızlar zamanla korkmaya ve endişe etmeye başladılar. Türklere yeni gemi ve asker takviyeleri geliyordu. Günahkâr olan ve ikonalara tapan Rumlar artık korkudan kendilerinden geçmişlerdi. İmparatora baş kaldıran halk inliyor ve ona küfrediyordu. Açlıktan ölmek üzereyiz, diye bağırıyorlardı. Yağmurlar bizi bitirdi. Türkler yüzünden korku içindeyiz. Çıldırmak üzereyiz. Böyle diyorlardı. Ve yarılan surlardaki gediklerden kaçarak Türklere teslim olmaya başladılar.[11] *Kuşatmanın sürdüğü elli gün boyunca İstanbul ana baba gününü andırıyordu. Binlerce dinsiz, surların üzerine çıkarak beyaz teslim bayrağı çektiler. Bu sebeple kendilerine bir günlük mühlet verildi. İsteyenler kara ve deniz yoluyla şehirden ayrıldılar. Ondan sonra Fatih Sultan Mehmed 70-80 bin askerle şehre girerek Konstantinos'un sarayına yöneldi. Orada sarayı korumaya kararlı birkaç bin Rum muhafızın direnişiyle karşılaşıldı. Sarayın hâkimiyeti*

---

[10] Türkler Kuran-ı Kerim'in gereklerini yerine getirerek saldırıya geçmeden önce karşı tarafı uyarıyorlar, teslim olursa bağışlıyorlardı. Teslim olunmazsa evlerin, kiliselerin tahrip olacağını ve insanların kılıçtan geçirileceğini bildiriyorlardı.

[11] Kritovulos bunu doğruluyor.

için büyük bir çatışma oldu. Bu çatışmada İmparator Konstantinos da hayatını kaybetti. Dinsizler onun cesedini Sulu Manastır'a sakladılar. Fatih Sultan Mehmed daha sonra Ayasofya'ya gitti. Kilisenin içindekilerle çevredeki Rumlar, İslam askerlerine tüfeklerle ateş açtılar ve bombalar attılar. Ayasofya çevresinde savaş üç gün sürdü.[12] *Üçüncü gün Ayasofya Türklerin eline geçti* (Morntmann, s.141-156).

Evliya Çelebi'nin anlatımı Kantemir'in söylediklerriyle harfi harfine uymasa da genel hatlarıyla aynı. İkisi de Türklerin şehre girişinden önce binlerce Rumun kendi rızalarıyla teslim olduklarını vurguluyor. Türk tarihçiler bu bilgileri herhalde kafadan atmadılar. Bu bilgiler Türk arşivlerinden alındı. Kantemir'in tarihindeki bazı karanlık noktaları da Evliya Çelebi'nin anlatımı aydınlatıyor.

İmparator Paleologos'un, Türklerin saldırılarını yoğunlaştırmaları ve şehirde Ayrılıkçıların ayaklanmasının şiddetlenmesi üzerine, padişaha temsilciler göndererek teslim şartlarını öğrenmek istediği açıkça görülüyor. Halkokondiles ve Kantemir bu noktada aynı şeyleri yazıyorlar. Heyet üyeleri şartları kabul et-

---

[12] Kritovulos olayı farklı anlatıyor. Ona göre Ayasofya'nın içindekiler anlaşmayla teslim oldular. Öteki tarihçiler katliam olduğunu yazıyorlar. Dukas (s. 291) Türkler'in Ayasofya'mn kapılarını baltalarla kırarak içeri girdiklerini yazıyor. Frantzis vahşet ve katliamlardan söz ediyor. Büyük ihtimalle yoğun kalabalık, kehanete göre burada kurtulacaklarına inanarak Ayasofya'ya doldu. Tanrının affetmesini istedikleri dualarına rağmen bekledikleri melek yardımlarına koşmadı. Türkler'in balta ve tü-fekleriyle saldırılarının ardından teslim olmaktan başka çare kalmadığını gördüler. Belki de Evliya Çelebi'nin dediği gibi bazı fanatik birlikçiler ilk baştan kiliseye kapanarak direniş gösterince çatışma çıktı.

tiler ancak son anda imparator ve Birlik yanlıları fikir değiştirdiler. Anlaşıldığı kadarıyla ya Papa'dan yardım geleceği yolunda haberler alınmış, ya da Fatih'in sırlarını imparatora aktaran Vezir Halil Paşa imparatoru yanıltmıştı.[13] Şehrin bir tarafında büyük bir savaş olurken diğer kesiminde kimseye dokunulmamış olması bunu kanıtlıyor.

Bir başka konuyu da unutmamamız gerekiyor. Şehrin muhafız alayı komutanı Ceneviz Giustiniani, imparatora bağlılığıyla tanınan ve yiğitlikleriyle ünlü bir komutandı. Son Türk saldırısının başlamasından kısa bir süre önce İstanbul'dan kaçtı. Bazı tarihçiler yaralandığını yazarlar. Ancak Nicolo Barbaro, firar ettiğini iddia ediyor. Yaralanmış da olsa, İstanbul'da onu tedavi edecek doktorlar vardı. İmparator onun ayaklarına kapanarak kalması için yalvardı. Bu da Giustiniani yarasının ağır olmadığını gösteriyor.

İki olasılıktan söz edebiliriz. Giustiniani, Ayrılıkçıların da ayaklanmalarının ardından şehri korumanın imkânı kalmadığını görerek yarasını bahane edip kaçtı, ya da Ayrılıkçılar onu kaçmaya zorladı. İkinci olasılık daha güçlü.

Ierax Tarihi'nde,[14] Giustiniani'nin Rum mermisiyle yaralandığı iddia edilmektedir. (Cenevizli yaralayan mermilerin bizzat içerideki Rumlar tarafından atıldığı söylenmektedir).

---

[13] İmparator Paleologos ve kurmaylarının Frenklerin yardım gönderecek lerine dair ümitleri son ana kadar sürdü. Ermeni rahip Avraam, hatıralarında imparatorun yardım beklediği saatlerde Latinlerin kendisine "inancını terk edip şehri bize devret" mesajı gönderdiklerini anlatıyor.

[14] *Ortaçağ Kütüphanesi*, Sathas, c. A (s. 265, 636-638).

Bunun yalan olduğunu kimse iddia edemez. Notaras'la kanlı bıçaklı olduklarını biliyoruz. Giustiniani baş komutan gibiydi. O hem askerleri hem de imparator için İstanbul'un savunmasının kilit ismiydi. Ayrılıkçıların bu adamdan kurtulması gerekiyordu. Belki de onu öldürmeyi planladılar, Giustiniani'nin şehri terk etme kararının arkasında muhtemelen böyle bir suikast girişimi yatıyor. Öteki çağdaş tarihçiler böyle bir olaydan söz etmiyorlar. Frantzis, Leonardos ve Barbaro gibi tarihçiler bu olayı göz ardı ettikleri gibi Giustiniani'yi, şehri terk edip korumasız bıraktığı için, ağır bir dille eleştiriyorlar. Barbaro yaralanma olayına hiç değinmeden şu görüşlere yer verir:

Giustiniani, *Rumların ümitsizliğine tanık olunca, surları terk ederek, Haliç'te dev zincirin yanındaki gemisine gitmeye karar verdi. Oysa, imparator,* Giustiniani'yi *muhafız birliklerinin komutanı tayin etmişti. Yaralandığında kuzey surlarının dışındaydı* ve *"Türkler İstanbul'a girdi" diye haykırıyordu. Oysa, Türkler henüz İstanbul'a girmemişlerdi (s. 55).*

Tarihçi Barbaro'nun her yazdığını doğru kabul edemeyiz. Bu konuda çok şey yazılmış olmasına rağmen hiçbir tarihçi gerçeği bütün çıplaklığıyla ortaya koyamadı. O trajik günlerde Giustiniani'nin neden aniden şehri terk ettiğini anlamak mümkün değildi. Şimdi, olayların meydana geldiği tarihten 500 yıl sonra bile olsa, karşılaştırmalar yaparak gerçeğe daha fazla yaklaşabiliriz. Giustiniani'nin aniden kaçış sebebi, yukarıda belirttiğimiz sebepten başkası olamaz.

Şimdi başka önemli bir konuya göz atalım. Tarihçi Dukas'a göre "29 Mayıs sabahı şehir top gülleri altında inlerken Türklerin yoğun saldırısı başladı. Saldırı sırasında surların kuzey bölümünde Kerkoporta denilen kapı ilginç bir biçimde açık bırakılmıştı. Bu kapıdan giren yaklaşık elli Türk, kalenin içinde Rumlara karşı saldırıya geçti. Rum muhafızlar Edirnekapı'ya doğru çekilmeye başladı. Buradaki kapı da açılınca göğüs göğüse çetin bir savaş başladı. Türkler surlara tırmanarak imparatorluk bayrağıyla San Marco bayrağını indirip yerine kendi bayraklarını diktiler."

Dukas bunları yazıyor (s. 282). Frantzis ise biraz değişik ifadeler kullanıyor. Frantzis'e göre, Rumlar büyük bir inatla direniyorlardı. Ancak aniden Edirnekapı'nın olduğu bölgede surların üzerinde Türk tuğları ve bayraklarının dalgalandığını gördüler. Ne olduğunu anlamadan, "şehir düştü!" çığlıkları yükselmeye başladı. Ödleri koptu. Frantzis'in anlatımı biraz da Evliya Çelebi'nin anlatımına benziyor.

Sur kapısı Kerkoporta'nm açılması konusunda Türk tarihçi Saadeddin de, Dukas ile aynı görüşleri paylaşıyor.[15]

Tarihçi Kritovulos, Türklerin taarruzunu ve savaşını en abartılı biçimde anlatan tarihçidir. Padişahın emriyle büyük taarruz Topkapı bölgesinde başladı. Padişah, surların iç kısmı ve harap olan kuzeyinin korunmasının zayıf olduğunu ve buralarda çok az Rum

[15] Bkz. Schluberzeu-Lambru (s. 339): "Türkler, çoğu yıkılmış surların olduğu bölgeden dalgalar halinde geldiler" der.

muhafız bulunduğunu öğrendiğini komutanlarına iletti. Ayrıca Rum muhafızlar gizlice firar ediyor ve isteksiz savaşıyorlardı. Fatih bunun bilinciyle askerlerine seslendi:

"Arkadaşlar! Şehri ele geçirdik sayılır. Rum muhafızlar firar ediyor. Artık dayanamıyorlar. Kale korumasız ve boş. Biraz daha gayretle şehir bizim olacak." (Kritovulos, s. 95)

Kritovulos'un bu bilgileri, tarihçi Frantzis'in kuzey surlarıyla ilgili yazdıklarını doğrular niteliktedir. Kritovulos ayrıca firarlardan da söz etmektedir. Bu da Ayrılıkçıların gerek kendileri gerekse yaptıkları propagandalarla ordu mensuplarının direnme azmini kırarak kuzey surlarını savunmasız hale getirdiklerini gösteriyor.

Kritovulos, Kerkoporta'nın açık olmasına ise hiç değinmiyor; ancak tarihçilerin hâlâ nerede olduğunu tespit edemedikleri İustinos kapısından söz ediyor. Oysa, Kritovulos'un sözünü ettiği İustinos kapısı, Türklerin taarruzu sırasında açık bırakılan Kerkoporta kapısıyla aynı kapıdır.

Padişahın askerleri açık bırakılan küçük kapıdan giriyorlardı. Bazı Türk askerleri de yıkılmış olan surlardan aşağıya süzülmeye başladılar. Padişah ise büyük kulenin önünde durmuş durumu izliyordu. Artık gündüz olmuştu.

Başka kaynaklar da kuşatmanın son günlerinde kuzey surlarının tahrip olduğunu yazar. Buradan da

İustinos kapısıyla Kerkoporta'nın aynı kapı olduğunu anlıyoruz.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gelişmeler ve yaptığımız yorumlar dikkate alındığında, okuyucu doğal olarak şu soruyu soracaktır: Türk kaynaklarına dayanarak Bizans'ın son günlerini anlatan tarihçi Kritovulos, neden şehrin kendiliğinden teslim olmasına hiç değinmemiş? Kritovulos gerçekten de bu konuyu es geçmiştir. Sadece Türklerin İustinos kapısından girdiklerini ve kuzey surlardaki muhafızların firar edip kaçtıklarını anlatıyor. Kritovulos, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girdikten sonra Ayasofya önüne geldiğini ve kilisedeki kadınlarla çocukların barış içinde teslim olduklarını yazıyor. Oysa, bütün öteki tarihçiler Ayasofya'da katliam olduğunu belirtmektedirler. Bu konuda Türk tarihçiler Evliya Çelebi ile Kantemir de Yunanlı meslektaşlarıyla hemfikir. Ancak Kritovulos, neden şehrin teslim olması görüşmelerine hiç değinmiyor?

Bunu tahmin etmek pek de zor değil. Kritovulos, kuşatmayı en abartılı biçimde aktarmakla kalmayıp, Türk askerleri şehre girince yapılan sözde vahşi katliamlara bile değiniyor. Bu anlatımlarıyla büyük ola-

---

[16] Padişahın askerleri hem katliam yaptılar hem de evleri talan ettiler. Ancak tarihçiler bunları anlatırken her şeyi abartıyorlar. Bu konuda nefretlerini kusup, hayal güçlerini kullandıklarından gerçekleri kolaylıkla saptırıyorlar. Frantzis (s. 290) "aranmadık delik bırakmadılar" ifadesini kullanıyor. Yine aynı tarihçi (s. 304) padişahın fethin üçüncü gününde Rumlara evlerinden ve gizlendikleri yerlerden çıkmaları için izin verdiğim ve artık kendilerine kimsenin dokunmayacağını söylediğini yazıyor. Padişah aynı zamanda kenti terk etmiş olanların da evlerine dönebileceklerini ve haklarının korunacağını ilan etmişti.

sılıkla Fatih Sultan Mehmed'i, büyük bir tarihi şahsiyet ve komutan olarak sunmak istiyor. Türkler İstanbul'un fethinden sonra Padişah II. Mehmed'e zaten Fatih" adını takmışlardı. Padişahın yazıcısı görevine getirilen Kritovulos'un[17] bu konumunu dikkate almaması mümkün değildi. Aslında Kritovulos her gelişme hakkında en ayrıntılı bilgiye sahipti. Ayrıca oldukça da tarafsız ve gerçekçiydi. Ama 28-29 Mayıs 1453 tarihlerinde yapılan pazarlıkları özenle görmezlikten geldi. Eğer şehrin bir bölümünde askerler ve halkın kendi istekleriyle teslim olduklarını yazsaydı, o zaman padişah "Fatih" unvanını alamayacaktı.

Yukarıdaki kaynaklar bu konuda yazılmış tek kaynak değildir. Kantemir ve Çelebi'yi doğrulayan başka kaynaklar da var. *Patrikhane Tarihi*'ni yazan[18] Malaksos, daha aydınlatıcı bilgiler verir. Athanasios Ypsilantis'in *İşgalden Sonra* adlı kitabında da ilginç ayrıntılar vardır.

Malaksos'a göre, İeremias B.'nin ikinci defa patrik olduğu tarihte (1532) padişah kilise ve manastırları dağıtmaya kalkıştı.[19]

---

[17] Kritovulos kitabında Fatih Sultan Mehmed'i adeta ilahlaştırıyor. Kitabının girişinde "Yüce padişah, padişahlar padişahı.... Bahtiyar, Muzaffer, Fatih, Galip,Yenilmez, Toprağın ve Denizin Hâkimi, Allah'ın Temsilcisi..." gibi ifadelere yer veriyor.

[18] Kilise tarihçisi Malaksos 16. yüzyılda yaşadı. *Patrikhane Tarihi* kitabını 1587'de yazdı. Marinos Krousios bu kitabı Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Latince olarak da yayımladı.

[19] 1532'de Kanuni Sultan Süleyman tahtta idi.

İeremias'ın ikinci defa patrik seçilmesinin ardından büyük kilisede kargaşa ve korku hâkim oldu. Türk alimler ve yöneticiler toplanarak padişaha yazılı bir fetva hazırlattılar. Fetvaya göre, İstanbul kılıç zoruyla alınmıştı. Kılıç zoruyla alınan ve kendiliğinden teslim olmayan bölgelerdeki kiliselerde ayin yapılması yasaklanmış ve bu kiliselerin yıkılması kararlaştırılmıştı.[20]

Malaksos'un kitabında (157-162) anlattığına göre, Patrik leremias'm, şehrin kılıç zoruyla değil, anlaşmayla Türkler'e bırakıldığını kanıtlamak için, üç ay uğraştı. Patrik, İstanbul'un fethi sırasında savaşan üç yaşlı yeniçeriyi şahit olarak bulmayı başardı. Yeniçeriler önce patrikhaneye geldiler ve daha sonra patrikle birlikte padişahın huzuruna çıktılar.

Malaksos yeniçerilerin padişaha anlattıklarını şu cümlelerle aktarıyor:

Bizans imparatoru, muhafızlarından çoğunun öldüğünü görünce padişahımız Mehmed'e bir heyet gönderdi. Padişahımız onları kabul etti ve kendilerine bir fetva verdi. Fetvada, padişah Bizans imparatoruna hayatını ve köleleri de dahil, maiyetini bağışlıyordu. İmparator bu yazıyı gördüğünde çok mutlu oldu. Kalenin anahtarlarını yanına alarak padişahın otağına gitti. Anahtarları padişahın eline verdi.

Padişah imparatoru kucaklayıp sağ tarafına oturttu ve

---

[20] *Turkogretsia Kitabı*, s. 156.

üç gün üç gece eğlence ilan etti. Padişah daha sonra imparatoru yanına alarak şehre girdi. Ve imparator şehri teslim etti.[21]

Malaksos'un son cümleleri öteki tarihçilerin anlattıklarıyla uyuşmuyor. İmparatorun anahtarları bizzat padişaha teslim ettiğine dair hiçbir kanıt yok. Ayrıca nasıl çabucak dost olabildiler? Görüldüğü kadarıyla padişaha Bizans'ın bir başka üst düzey görevlisi gitmişti. Bu kişi de muhtemelen Notaras'tı. Malaksos'un anlattıklarının da tamamen yanlış olduğunu söyleyemeyiz. Her ne kadar patrikhaneyi çıkmazdan kurtarmayı amaçlıyorsa da, anlattıklarında gerçek payı vardır. Başka kaynaklar da bu görüşmelere gönderme yapıyorlar. Padişahın üç yeniçeri tarafından aldatılması ve onların yalan söylemesi halinde bunu hoşgörmesi olanaksızdı. Yeniçeriler de, patrikten kaç akçe rüşvet alırlarsa alsınlar, padişahı kandırmaya yönelik yalan hikâyeler uyduramazlardı. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed ve bütün padişahlar Kuran-ı Kerim'e saygı göstermek zorundaydılar. Eğer şehri kılıçla alırlarsa hiçbir kilise kalmayacaktı. Ayrıca Rumlara dinî ve siyasal ayrıcalıklar hemen verilemeyecekti. Kuran-ı Kerim, kendi rızalarıyla teslim olanlara dokunulmamasını emrediyor ve Hıristiyanların ibadet yerlerinde katliamlar yapılarak buraların talan ve tahrip edilmesini yasaklıyordu.[22]

---

[21] Kantemir, Malaksos'un anlattığı bu olayın meydana geldiğini kabul edi yor. Kantemir, ünlü Türk vakanüvis Mustafa Ali'nin (*Künhü'l Ahbar*) ad lı derlemesini Filibe'de bulduğunu ve burada olayların anlatıldığını belir tiyor. Bu derleme İstanbul'da Mavrokordatos kitaplığında da mevcuttur.

[22] Ferman, "imansızlar, diz çöküp teslim olup aman dilerlerse" onlardan yüzde on vergiyi alıp ibadetlerine devam etmelerine izin verin, der.

Athanasios Ypsilantis de, *İşgalden Sonra* adlı kitabında benzer olaylardan söz ediyor ama bu olayların Patrik İeremias zamanında değil, Patrik Theoliptos (1514-1520) döneminde gerçekleştiğini öne sürüyor. O tarihlerde I. Selim padişahtır. İstanbul'un teslimi konusunda da sadece şehrin yarısının teslim olduğunu yazıyor.

Patrik Theoliptos, 1519'da Yavuz Sultan Selim'in kiliseleri yıkarak Hıristiyanları zorla Müslüman yapmayı kararlaştırdığını duyunca, saraya koştu. Patrik, padişahın bu kararının, Kuran-ı Kerim'e ve şehrin teslim olmasıyla ilgili anlaşmaya karşı olduğunu bildirdi.

Padişahımız eğer izin verirlerse İstanbul'un fethiyle ilgili bazı gerçekleri kendilerine bildirmek istiyorum. Atalarımız İstanbul'un yarısını Fatih Sultan Mehmed'e anlaşmayla teslim ettiler. Bu anlaşmaya göre, Hıristiyan kiliseleri cami yapılmayacaktı. Hıristiyanların düğün, cenaze ve öteki törelerini özgürce yerine getirmeleri sağlanacaktı. Paskalya yortusu özgürce kutlanacak ve Fener Patrikhanesi'nin kapısı Hıristiyanların ziyaretine üç gün açık kalacaktı. Halk dilerse patrikhanede ayinlere katılabilecekti. Biz şehrimizi, büyükbabanız Fatih Sultan Mehmed'e bu şartlarda teslim ettik. Sizden önceki üç seleﬁniz döneminde bu şartlara uyuldu. Yeni fetvanızla mülklerimize el konuyor. Bu kararla hem atalarınızın imzaladığı anlaşmayı hem de Kuran-ı Kerim'i ihlal ederek İslam'a zarar veriyorsunuz.

Bunun üzerine defterdar efendi, müftü efendinin

de onayını alarak Kuran-ı Kerim hakkındaki düşüncelerine katıldıklarını bildirdiler. Ancak yine de şehrin yarısının kendiliğinden teslim olduğu yolundaki iddiaların hayal ürünü olduğunu belirttiler. Müftü efendi, patriğe bu anlaşmanın yazılı metninin olup olmadığını sordu. Patrik, yazılı metnin bir yangında yok olduğunu ancak olayları yaşayan üç yaşlı yeniçeriyi şahit olarak huzura getirebileceğini söyledi. Yaşları yüzü aşmış üç yeniçeri huzura gelerek anlaşmaya şahit olduklarını, Bizans yönetiminden önde gelen bir heyetin padişaha gelerek barış istediklerini ve altın tepsi içinde kentin anahtarlarını teslim ettiklerini, padişahın da bunun üzerine patriğin belirttiği imtiyazlan yazılı olarak kendilerine tanıdığını anlattılar.

Ypsilantis'in anlattıklarında, Malaksos'un anlattıklarından farklı yönler var. Ypsilantis, şehrin anahtarlarını İmparator Konstantinos'un değil, soylulardan oluşan bir heyetin götürdüğünü yazıyor. Yeniçerilerin şahitliği olayı da Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-19) ve patrik makamında Theoliptos bulunurken gerçekleşti. Ancak Ypsilantis, birkaç yıl sonra 1532'de İeremias'ın patrikliği sırasında bu defa Kanuni Sultan Süleyman'ın kiliseleri yıkmak istediğini hatırlatıyor. Patrik İeremias da, 102 yaşında iki Türkü padişahın huzuruna getirerek şehrin yarısının Fatih Sultan Mehmed'e anlaşmayla teslim edildiğini kanıtlıyor.[23]

Tarihler konusunda Ypsilantis'in anlattıkları daha mantıklı görünüyor. Yukarıda belirttiğimiz olaylar

[23] Bak. Ath. Ypsilanti, *Fetih Sonrası* (s. 62).

muhtemelen İeremias'm birinci patriklik görevi sırasında Sultan Selim döneminde (1519-20) meydana geldi. O tarihte önce İeremias, ardından da Theoliptos kısa süreyle patrik görevindeydiler.

Sultan I. Selim her ne kadar sakin ve Hıristiyanlara iyi davranan bir padişah olarak tanınsa da, bir Hristiyan düşmanı olduğunu gösteren yazılı belgeler de var.[24] Kanuni Sultan Süleyman ise (1520-67) Hıristiyan dostuydu.

I. Selim, Aynaroz rahiplerinin Orhan Bey döneminden aldıkları imtiyazları da kaldırmak istedi. Aynaroz rahipleri kiliseler, manastırlar ve mülklerini kurtarmak için Orhan Bey ile yaptıkları yazılı anlaşmayı gösterdiler. Padişah eski imtiyazları tasdik eden bir Hatt-ı Şerif yayınladı.[25]

Kanuni Sultan Süleyman'ın, Hıristiyan kiliselerine dokunmadığına dair çok sayıda yazılı belge var. Kanuni Türklerin en büyük liderlerinden biriydi.[26]

---

[24] Tarihçi Hammer de (*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 3, s. 322-323) kiliseleri yıkma kararının I. Selim tarafından alındığını kabul eder.

[25] Bkz. Smirnakis (Aynaroz, s.111) ile Vizantios (*Konstantinopolis*, c. A, Atina, 1851, s. 57) I. Selim'in Hıristiyan düşmanı olduğunu yazarlar. Vizantios şöyle yazmaktadır:
Bayezid'in oğlu I. Selim iktidara geldikten sonra 1520'de, dini fanatizmle hareket ederek, İstanbul'da bulunan bütün Hıristiyan ibadet yerlerinin camiye çevrilmesini ve dinlerini terk ederek Müslüman olmayanların kılıçtan geçirilmesini emretti. Vezir-i Âzam Piri Paşa ile Şeyhülislam Cemali, Patrik İeremias'a kiliseyi kurtarmak için bu yolu gösterdiler; o da bunu başardı.
Aynaroz'un imtiyazlarının yeniden tasdik edilmesi konusu için bkz. K. Sathas tarafından yayımlanan Hatt-ı Şerif (*Hrisallis* dergisi c. 3, s. 613-15)

[26] Bkz. Mathas, *Tarih Kataloğu*, 1884, s. 290).

Tarihler konusunda Malaksos ve Ypsilantis birbirlerine ters düşseler de, sadece Türk kaynaklarına değil, aynı zamanda patrikhanedeki arşiv bilgilerine de dayanıyorlar. Son günlerde aynı konuda Türk arşivleri de gün yüzüne çıkmaya başladı.[27]

Tarihçi Karolidis, bundan birkaç yıl önce yayımladığı *Yunanistan Tarihi (1453'ten Kral I. Georgios'a kadar)* adlı kitabında şehrin kılıç zoruyla mı ya da anlaşmayla mı teslim olduğunu tartışmaya açıyor.[28]

Aralarında Kantemir'in de bulunduğu çok sayıda bilim adamı İstanbul'un düşüşü konusuna değişik yönlerle yaklaştılar. İstanbul 'da İmparatorluk Konseyi üyesi ve patrikhanenin danışmanı büyük din adamı I. Hotzis, İstanbul'un fethiyle ilgili Türk kaynaklarını bütün ayrıntılarıyla araştırıp Türkler hakkında en ayrıntılı bilgilere ulaştıktan sonra, İstanbul'un bir bölümünün anlaşmayla teslim edildiğini, tamamının teslim olmadığını yazar. Hotzis ayrıca padişahla teslim şartlarını imparatorun görüşmediğini, bir grup Bizanslı soylunun otağa geldiğini yazar. Patrikhane tarihinde de belirtildiği gibi, görüşmeler Türk ordusunun önde gelenleriyle, başını Gennadios Scholarios'un çektiği, Floransa'da 1439'da imzalanan kiliselerin birleşmesi anlaşma-

---

[27] J. H. Mordtmann, *Die Kapitulation von Konstantinopolis im Jahre 1453* (*Byzantinische Zeitschrift*, c. XXI, 1912, s. 129) adlı eserinde İstanbul'un teslim mi olduğu, ya da kılıç zoruyla mı alındığı konularını derinlemesine araştırıyor ve kentin teslim olduğu sonucuna varıyor. Çağdaş tarihçiler, Mordtmann Tarihi'ni, karanlık olduğu iddiasıyla görmezlikten geldiler.

[28] Elevterudaki Yayınları. Atina 1925.

sına şiddetle karşı çıkan Ayrılıkçıların temsilcileri arasında sürdürülmüştü.[29]

I. Hotzis, ayrıca Türk kaynaklarına da dayanarak, İstanbul'un fethi sırasında 33 bin Rumun esir alınarak kötülüklere maruz kaldığını; bu esirlerin tamamının kiliselerin birleşmesini isteyen Birlikçiler olduğunu yazmaktadır. Ayrılıkçılar evlerine işaret koymuşlardı. Türkler işaretli evlere dokunmadılar.[30] Bu da aralarında anlaşma olduğunu gösteriyor.

Şimdi Malaksos, Ypsilantis ve Kantemir'in farklı anlattıkları katliamlar konusuna değinelim. Aralarında Kritovulos'un da bulunduğu bütün tarihçiler, Türklerin şehre girdikten sonra katliam ve yağma yaptıklarını öne sürüyorlar.[31] Ancak bazı üst sınıf yöneticilerle Ayrılıkçılara hiçbir saldırı olmaması dikkati çekiyor. Acaba neden? Bu mucize nasıl oldu? Son yıllarda İstanbul'un düşüşünü inceleyen tarihçilerimizden hiçbiri bu çok önemli konuya değinmedi.

Ayrılıkçıların lideri Büyük Dük Notaras, işgalden

---

[29] s. 36. Hotzis'in öldüğünü ve arşivlerinin patrikhane tarafından tahrip edildiğini öğrendim.

[30] s. 3. Dipnot.

[31] Katliamlar konusunda yazılanların abartıldığını hatırlatmıştık. Türkler Kuran-ı Kerim'e ve padişahın sözüne göre sadece kendilerine direnenlere saldırdılar. Birlikçiler Ayasofya'ya kapanarak "Kirie Eleison-Tanrım Affet" şeklinde dua ediyorlardı. Padişahın ordusu sadece Türklerden oluşmuyordu. Birçok Hıristiyan da bu orduda yer alıyordu. Ayrıca şehirden kaçıp Türklere sığınan çok sayıda Ayrılıkçı da onlarla beraber şehre inince Birlikçilerin evlerine saldırıp yağmaladılar Bkz. Schluberzeu-Lambrou, s. 396.

sonra sağsalimdi ve kendisine dokunan olmamıştı. Gennadios Scholarios da Edirne'de sapasağlam ortaya çıktı.[32] Notaras'ın köşküne bir tek Türk askeri girmedi. Padişah, Notaras'ın evini korumaları için Türk muhafızlar bile yerleştirdi.

Aşırı bir Notaras düşmanı olan tarihçi Frantzis'i bir kenara bırakırsak, hemen hemen bütün tarihçiler padişahın ilk başlarda Notaras'a çok iyi davrandığını yazarlar. Bu konularda en tarafsız ve önyargısız yazan Tarihçi Kritovulos, padişahın ilk başlarda Notaras'ı şehrin yöneticisi yapmayı planladığını belirtiyor.

Notaras, şehrin önde gelenleri arasında en saygın ve sadık olanlarmdandır. Güçlü, zengin, siyasi erdemleri olan, verdiği sözü tutan, halkın saygı gösterdiği bir soyluydu. Padişah bu sebeplerle Notaras'ı şehir yönetiminin başına getirmeyi ve kendisine geniş yetkiler vermeyi planlıyordu.[33]

Notaras, padişahın kendisi için düşündüklerini biliyordu ancak ömrü buna vefa etmedi. Vezir-i Âzam Halil Paşa kısa süre sonra, kendisine iftiralar atarak padişaha şikâyet etti. Padişah da Notaras'ı çocuklarıyla birlikte öldürttü.[34] Ancak daha sonra gerçekleri

---

[32] Gennadios'a bağlı Pammakaristos kadın manastırına da dokunan olmadı. Ne katliam oldu ne de kan içici canavar gibi gösterilmek istenen Türkler kadınlara saldırdı. Türkler kadınlara saygılıydı. Bu da çok önemli bir noktadır.

[33] Kritovulos, s. 101.

[34] Halil Paşa, imparatorla gizlice haberleşiyordu. Muhtemelen Notaras'ın bunu padişaha söyleyeceğinden çekindiği için iftira atarak Notaras ve çocuklarının başlarını kestirdi.

öğrenip pişman olan padişah, Notaras hakkında iftira atanları da aynı akıbete uğratarak adaleti sağladı.[35]

Padişah, fetihten sonraki karışa günlerinde evine muhafızlar koyarak Notaras'ı koruduğuna ve onu şehrin başına getirmeyi planladığına göre, Bizanslı bu ünlü dük, büyük olasılıkla, şehri ona teslim edenler arasındaydı.[36] Bu durum başka türlü açıklanamaz. Cehennemi andıran, güllelerin yağmur gibi yağdığı, feryatların yükseldiği, her tarafı alevler içinde kalan kaos içindeki bir şehirde, eğer anlaşma olmasaydı, Notaras sağ kalıp padişahı karşılayamazdı. Yazılı anlaşma olmasaydı, padişah şehre girer girmez Notaras'ın evini korumaları için muhafız göndermezdi. Bu ilgi nereden kaynaklanıyordu ve niçin böyle bir yakınlık olmuştu?

Notaras'ın yanı sıra çok sayıda soylu da, savaş günlerini burunları kanamadan atlattılar.

Gennadios Scholarios ise şehrin düşüşünden birkaç gün önce kaçmıştı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, İstanbul'a Türk askerleri girerken o Edirne'deydi. Zengin bir Türk onu evine konuk etmiş, ihtiyaçlarını karşılıyor ve gizliyordu.[37] Padişah İstanbul'a girer gir-

---

[35] Kritovulos, "Fatih Sultan Mehmed bu kişilerin hileleri ve iftiralarını fark edince aynı şekilde cezalandırılmalarını emretti" diye yazar.

[36] Leonardos Hiotis Papa'ya gönderdiği mesajda İstanbul'un Türkler'in eline geçmesinin baş sorumlusu olarak Ayrılıkçıları gösterir.

[37] Burada Kuzey kule kapısının açık bırakıldığını hatırlamakta yarar var. Edirnekapı da o taraftaydı. Acaba açık olan kuzey kapısından çok sayıda ayrılıkçı firar ederek Edirne'ye mi kaçtılar?

mez Gennadios'u sağda solda aramaya başlamış ancak bulamamıştı. Bir süre sonra Edirne'de olduğu tespit edildi. Kritovulos'un aktardığına göre, padişah 1453 yılının sonbaharında tanınmış alimlerden Gennadios'u davet etti. Gennadios fikirleriyle halkı etkileyebiliyor ve erdemli bir kişi olarak biliniyordu. Padişah, fethin hemen ardından fikirlerinden faydalanmak üzere Gennadios'u aramıştı. Ancak uzun uğraşlar sonucunda, Edirne'de ararken Gennadios bir köyde bulunabildi. Zengin bir Türk kendisine çok iyi bakıyordu.[38]

Kuşatma başladığında Gennadios'un şehirde nasıl bir rol oynadığını daha önce anlatmıştık. Leontas Allatios gibi bazı eski tarihçiler Gennadios'u Türk ajanlığıyla suçlamaktadır. Bunun tam olarak doğru olduğunu söyleyemeyiz. Böyle bir şey olsaydı Gennadios işgalden birkaç gün önce şehirden kaçmazdı. Şehirde kalır ve Notaras gibi Fatih Sultan Mehmed'i ilk karşılayanlar arasında yer alırdı.[39]

Bu yine de Gennadios'un şehrin Türklerin eline geçmesini istemediği anlamına gelmez; ancak satılık

---

38 Kritovulos şöyle aktarmaktadır:
O günlerde Fatih Sultan Mehmed, Gennadios'u davet etmiştir. Gennadios erdemli, alim bir zat olarak tanınmaktadır. Ancak bütün aramalara rağmen bulunamaz. Fatih'in onun değerli görüşlerine ihtiyacı vardır. Sonunda Gennadios uzun aramalardan sonra Edirne'de bulunur. Burada bir soylunun evinde her türlü hizmeti görülmektedir.

39 Sathas da (*Hrisallis*, c. C, s. 577-585) Gennadios'un Türk propagandası yaptığını kabul eder: *Kuşatma korkunç hale gelmişti. Ama bu korkunç demagog, halkı kışkırtmaktan geri kalmıyordu. Birlikçilere karşı yürüttüğü acımasız kampanyada ona en büyük desteği Dük Notaras veriyordu.*

bir ajan değildi. Yaptıklarını, Ortodoks Hıristiyanlığını bu yolla kurtaracağına inandığı için yaptı. Fanatik bir rahipti ve Türkleri Latinlere tercih ediyordu.

Türkler geçtikleri yerlerde kilise ve manastırlara dokunmuyorlardı. Türk egemenliğindeki bölgelerde kilise feodalizmi sürebiliyordu. Gennadios ve onun taraftarı rahiplerin katı Ortodoks anlayışı, özünde kilisenin menfaatini de korumaktaydı. Gennadios'un milliyetçi duyguları da yoktu. O dönemin nesnel koşullarına göre bir Rum milliyetçiliğinin gelişmesi mümkün değildi. Gennadios, kendisine Yunanlı olup olmadığı sorulduğunda şu cevabı veriyordu:

Ben Latin dilini öğrendim. Ancak Latin değilim. Latinler gibi düşünmek zorunluluğum da yok. Yunan anadilim var diye Yunanlı gibi düşünmem ve kendimi Yunanlı saymam da doğru olmaz.[40]

Fatih Sultan Mehmed'in, Gennadios'u bu görüşlerinden dolayı özellikle Hıristiyan reayanın patriği seçtiğini söyleyebiliriz. Fatih Sultan Mehmed verdiği bahşişler ve gösterdiği saygıyla Gennadios'a ne kadar değer verdiğini gizlemiyordu. Padişah kimi nasıl kullanacağını çok iyi biliyordu. Gennadios'un rahipler ve geniş halk kitlelerince çok sevildiğini fark etmişti. Ayrıca Gennadios fanatik bir ayrılıkçıydı. Gerçekler böyledir.

---

[40] Kütüphanesi Anonim Elyazması. Sayı 209, no 778. Draseke, *Zu Georgios Scholarios. Byzantinische Zeischrift*, c. D, 1895, s. 561-580.

Bazı eski tarihçilerin Fatih Sultan Mehmed'in Gennadios'un erdemlerini takdir ettiği için onu patrik yaptığı şeklindeki sözleri göz boyamadan başka bir şey değildir.[41] Fatih Sultan Mehmed'in o günlerde erdemler ve felsefeyle ilgilenecek hali yoktu. Önünde büyük problemler vardı. İstanbul'un fethi ona büyük şan ve şöhret sağlamış, Türk devletini güçlendirmişti. Ancak beraberinde bir dizi tehlike ve endişeyi de getirmişti. Frenklerin yeni bir Haçlı seferi her zaman gündemdeydi ve bunu durdurmak pek de kolay olmayacaktı.[42] Bu sebeple de gerçekçi ve stratejik kararlar vermek zorundaydı. O da bunu yaptı. Kritovulos, "Fatih İstanbul'u alır almaz değerli düşüncelerini öğrenmek ve feyz almak için Gennadios'u aradı" diyorsa da, Fatih bunu o tarihlerde Ayrılıkçıların ittifakına ihtiyacı olduğu için yaptı.

Fatih, aslında bilge rahibe hayranlık duymuyor,

---

41 Gennadios, Yunan bilinci taşımadığı gibi tutucu görüşlere de sahipti. Gemistos onun hakkında şu görüşleri savunur:
Yasaları hiçe sayıyor ve yakılmalarını istiyordu. Her yeni fikre karşı çıkıyordu. Karanlık çağa özgü bir inatçılığı vardı. Kadınlardan da hoşlanıyordu. 1476'da kadın dostlarından biri patrikhane binası önüne giderek onunla yaşadıklarını uluorta anlatınca bu görevden istifa etmek zorunda kaldı. Dorotheu Monemvasias, Tarih Özetleri, Venedik, 1806 ve Gedeon, *Patrikhane Cetvelleri*, İstanbul, 1890-1896 s. 472-473.

42 Vissarion, Papa V. Nikola ve III. Kallistos'un girişimleriyle İtalyanlar'ın önderliğinde Türklere karşı yeni bir Haçlı seferi hazırlığı başlamıştı. Macarlar hâlâ Türklerle savaş halindeydi (1455). Arnavutların lideri İskender Bey, Türklerle savaşıyordu. Bu savaşlar Batılılar'a Osmanlı'ya karşı etkili bir Haçlı seferi düzenleme cesareti veriyordu (Bkz. Sathas, Türk *Egemenliğindeki Yunanistan*, s. 4-30). Ancak Rumların ayaklanmaya hiç de niyetleri yoktu. Türklerin bütün vahşetine rağmen Papa, Vissarion ve öteki Latin dostlarının ayaklanma çağrılarına karşı sessiz kaldılar.

aksine Ayrılıkçıların liderini pohpohluyordu. Bu yolla da Papa aleyhtarlığına güç kazandırıyordu. Padişahın Gennadios'a gösterdiği dostluk ve patrikhaneye tanıdığı imtiyazların arkasında tamamen siyasi menfaatler yatmaktadır. Fatih bu menfaatleri için rahipleri ve soyluları kurnazca kullandı.

Sonsöz

Özetle, Papa'yla birlik olarak kiliseleri birleştirme hareketine katılanlarla, onlara karşı Ortodoks isyanı başlatıp kiliselerin birliğini şiddetle reddedenler temelde aynı hedefi olan insanlardı. Bu hedef de maddi çıkarların korunmasıydı. Sonunda dogmatik gibi gözüken kavga, özünde pastayı paylaşma kavgasıydı.

Kiliselerin birliği konusunda tartışmalara katılanların karşılıklı iddialarını bu perspektifte değerlendirirsek gerçeği yakalayabiliriz.

Gennadios ve Notaras'ın Türk propagandası yaparken bilinçli ve ücretli birer casus olduklarını söylemek insafsızlık olur.

Onlar kişisel olarak değil, Rum feodal sınıfını temsilen hareket ediyorlardı. Bu sınıf Frenklerin yerine Türklerin egemenliğine girmeyi tercih ediyordu. Türkler, söz verdiklerinde, Hıristiyan soyluların aileleri ve servetlerinin korunmasına özen gösteriyorlardı. Latinler ise öyle değildi. Latinlerin çirkin yüzü Haçlı seferleri sırasında görülmüştü. Küçük, büyük bütün çiftçilerin tarlaları ve ürünlerine el koyuyor, yağmalıyorlardı. *To Hroniko Tou Moreos-Mora Günlüğü* bize 14. yüzyılda Mora'da Frenk feodal sisteminin

ne kadar katı olduğunu ayrıntılı biçimde aktarır. Başka bir dine sahip olmalarına rağmen Türkler, Hıristiyanların ibadetleri ve kiliselerine karışmazken, Frenkler baskı ve zulümle Ortodoksları Katolik yapmaya çalışıyorlardı.[1] Bu sebeple halk kitleleri Frenklerden nefret ediyor ve korkuyorlardı.[2]

Bizans'taki Ayrılıkçı politikacılar ve din adamları bu sebeple özellikle fakir kitleleri kendi saflarına çekmekte zorlanmadılar. Onlar kitleleri şehrin Türkleşmesinin Tanrı'nın dileği olduğu konusunda ikna ettiler. Bu açıdan bakıldığında Notaras ve Gennadios ile temsil ettikleri sınıf, kendi menfaatlerini korumak amacıyla yaptıkları vaazlar ve konuşmalarla fakir halkı şartlandırıyorlardı. Aslında fakir halka ihanet ediyorlardı.[3] Tarihçi Ubinici, Kritovulos hakkındaki a-

---

1 Günlükte halkın "bugünden itibaren Tanrı bize Frenk hâkimiyeti göstermesin ve dinimiz elden gitmesin" şeklinde feryat ettiği belirtiliyor.

2 Tabii ki, bütün siyasi ve dinî liderler Türk dostu değildi. Başta İmparator Paleologos ve çevresi olmak üzere hatırı sayılır bir grup Frenklerle işbirliğinden ve ortak kiliseden yanaydı. Latin taraftarları daha çok onlarla ticaretin yoğun olduğu adalar ve sahil kesimlerindeydi. Daha çok Pisa, Ceneviz ve Venediklilerle ticaret yoğundu.

3 Türk yasası, kendi rızasıyla diz çöküp aman dileyenlere dokunulmaması, kötülük yapılmaması, mallarına el konmamasını öngörüyordu. Bir yeri anlaşarak hâkimiyetlerine geçiren Türkler, orada yaşayanlara "Rumların aralarındaki meseleleri çözmekte tek yetkili metropolittir. Kiliselerde ayinleriniz serbesttir. Malları olanların malları korunacaktır" şeklinde teminat veriyorlardı. İstanbul'un fethinden çok sonra, 1454'te Mora Dukalığı teslim olacağını, ancak imtiyazlarının devamını istediğini bildirince Fatih Sultan Mehmed, Yunanca yazdırdığı bir ferman göndererek imtiyazların devamını ilan etti.
Tarihçi Hammer, Fatih'in bu fermanını yayımlamıştır. Bosna Hersek, Arnavutluk ve Sırbistan'da çiftlikleri ve egemenliklerini kaybetmek istemeyen çok sayıda soylunun Müslüman olduğu bir gerçektir.

raştırmasında (*Annuaire de l'Association pour l'Encouragement des etudes grecques*, c. V, Paris, 1871, s. 57) bazı Bizanslı yazarların iddia ettiği gibi, Türk hâkimiyetinin o kadar da katı olmadığını, halkın kendi isteğiyle Türk idaresine girdiğini belirtiyor. Bizanslılar Türk hâkimiyetinden kurtulma mücadelesi şöyle dursun, bu hâkimiyeti istiyorlardı. Yine de Ubinici'nin vardığı sonuçlar doğru değil. O da Türk istilasına yol açan gerçek sebep yerine bunun sonucunu görüyor. O tarihlerde din maskesi altında verilen sınıf savaşları Bizans'ı yıktı.[4]

Sadece olaya bu açıdan bakınca İstanbul'un Türklere teslim oluşunun arkasındaki sebepleri görebiliriz. O dönemin sınıf savaşlarını iyi irdelemeliyiz. Bu çatışmaların üretimi nasıl etkilediğini araştırmalıyız. Her sınıfın üretim üzerindeki etkileri ve gücünü iyi analiz etmeliyiz.

Ekonominin ve idarenin merkezin denetiminden çıkışının sebepleri ve sonuçları neler oldu? Bu gelişmeler din kavgalarını nasıl doğurdu? Kaderci dinî anlayış, çiftçi kitlelerinin aslında onları sömüren sınıfın propagandasına körü körüne kapılması da izah edil-

---

[4] Türkler uygarlık açısından Bizans ve Latin uygarlığından daha gerideyseler de, bazı tarihçilerin saçma iddialarında belirttikleri gibi barbar ve kan dökücü değildiler. Kendi rızasıyla teslim olan ülkeler hiç kayba uğramadı. Ayrıca şövalyelik ve asalet Türkler gibi Bizanslı ve Latinlerde de yoktu. İmparator Vasilios Bularoktonos'un vahşeti ortaçağın en büyük vahşetidir. Haçlılar da geçtikleri yerlerde taş üstünde taş bırakmadılar. İyi veya vahşi ulus diye bir şey yoktur. Vahşet bazı insanların içinde gizlidir. Aynca insanlık ve adalet için savaş olmaz. Savaşlar büyük oranla halkın değil, egemen sınıflann menfaatlerinin korunması için yapılıyor.

mesi gereken olgulardır. Bunlar izah edilmeden Türk hâkimiyetinin böylesine kolayca kabul edilmesi de açıklanamaz.

O dönemin sosyo-ekonomik şartlarında ulusal bilincin gelişmesi ve ulus devletinin kurulması için harekete geçilmesi adeta imkânsızdı. İmparatorluk nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan yoksul köylü ve işçiler ortak milli duygular geliştiremezlerdi.

Böyle bir psikoloji için hem şartlar hem de zaman bakımından erkendi. Bu nedenle kaderlerine razı oldular ve kendileri mücadele edecek yerde yukarıdan gelecek kurtarıcıyı beklemeye başladılar.

Bu kaderci anlayış çerçevesinde Türk hâkimiyetinin tanrının isteği olduğuna inanıyorlardı. Türkler gelirse Frenklerin pençesinden kurtulacaklardı.

İmansız dedikleri Türkler, artık sadece Rumların kendilerini değil, aynı zamanda onların ruhlarını da kurtarıyor, huzura kavuşturuyorlardı.

Ancak katı Ortodoks inanca, Bizans ve Latin yönetimlerinin aşırı baskıları yol açmıştı. Bizans ve Latinlerin feodal baskıları da din kisvesinin arkasına gizlenmişti.[5] Türk feodal düzeninde ağalar, beyler ve pa-

[5] Marx'ın "Doğu Sorunu" hakkında 22 Mart 1853'te yazdığı makalede Türk feodal yapısının Asya ve Balkan halklarına etkisi ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Karl Marx, *Œuvres Politiques*, Paris, 1929, c. III, s. 5-177 ve notlar. Riajanof, s. 137-153.

şaların baskıları Bizans ve Latinlerin baskıcı düzeni karşısında çok hafif kalıyordu.[6]

Balkanlar'ın köylü kitleleri efendi değiştirince kârlı çıktılar.[7] Yine de, Türkler'in hâkimiyeti bir duraklamaya yol açtı ve özellikle Slavlar, Avrupa'daki gelişmeyi yüz, yüz elli yıl arkadan izleyebildiler.

---

[6] Türkler, konumlarını güçlendirince saldırılarını ve vergileri azalttılar. (Bkz. Kordatos, *Yeni Yunan Tarihi*, c. A, s. 48-57). Daha da önemlisi, Hıristiyanlar askere gitmedikleri için, savaşta kırılmıyorlardı.

[7] Leon Heuzey (*Mission Arch. de Macéd.*) s. 456'da Bizans döneminde çiftçilerin ödedikleri vergileri anlatırken düzenin çok acımasız olduğunu vurguluyor. Yazar: "Bizanslı köylüler Türklerin reayası olmaktan kârlı çıktılar" diyor.

Bu araştırmamla tarihi gerçekleri yerine oturtmak istiyorum. Tarihçilerimiz Bizans İmparatorluğu'nun dağılış ve çöküş nedenlerini çarpıttıkları gibi, dini çekişmelere dayandırdıkları birçok asılsız bilgiyi de okuyuculara yansıtıyorlar. İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle ilgili, tamamen yalanlar üzerine inşa ettikleri bilgileri okuyucuya aktararak gerçekleri gizliyorlar.

Bu kitapta belgeler bütün bu iddiaları susturacak niteliktedir. İstanbul'un fethini hamasi propaganda malzemesi olmaktan çıkarıp, tarihteki yerine yerleştirmenin ve gerçekleri olduğu gibi yansıtmanın zamanı gelmiştir.

ISBN 975337450-0
9 789753 371506
alkım

Bandrol uygulamasına ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmeliğin 5. maddesinin "g" fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir